

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології**

«На правах рукопису»
УДК 316

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ П.В.Кутуєв
“ ____ ” _____ 20__р.

**Магістерська дисертація
на здобуття ступеня магістра
зі спеціальності 054 «Соціологія»**

**на тему: «Патріотичне виховання як чинник національної
безпеки в Україні»**

Виконала:

студентка VI курсу, групи СЛ-72МП

Чумаченко Марія Олексіївна _____

Науковий керівник:

доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук

Єнін М. Н. _____

Рецензент:

доцент кафедри теорії та практики управління, кандидат філософських наук

Польська Т. Д. _____

Засвідчую, що у цій магістерській
дисертації немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних
посилань.

Студентка _____

Київ 2018 року

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

Факультет соціології і права

Кафедра соціології

Рівень вищої освіти – другий (магістерський) за освітньо – науковою програмою спеціальність (спеціалізація) – 054 «Соціологія» («Врегулювання конфліктів та медіація»)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ П.В. Кутуєв

«__» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

на магістерську дисертацію студентки

Чумаченко Марії Олексіївни

1. Тема дисертації: «Патріотичне виховання як чинник національної безпеки в Україні», науковий керівник дисертації Єнін Максим Наїмович, доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук затверджений наказом по університету від «07» листопада 2018 р. № 4101-с.
2. Термін подання студентом дисертації: 22 грудня 2018 року.
3. Об'єкт дослідження: теоретичні аспекти патріотичного виховання.
4. Предмет дослідження: патріотичне виховання як складова національної безпеки.
5. Перелік завдань, які потрібно розробити:
  - дослідити концептуальні підходи щодо визначення патріотизму в ракурсі соціокультурного підходу;
  - проаналізувати теоретичні основи та законодавчу базу формування національної безпеки України;
  - проаналізувати та визначити місце патріотичного виховання у системі національної безпеки;

- відстежити особливості патріотичного виховання українців на території АР Крим, шляхом пілотажного опитування кримчан в соціальних мережах;
- проаналізувати перспективи у формуванні українського патріотизму як чинника національної безпеки.

6. Орієнтовний перелік додаткового матеріалу:

- Анкета опитування «Особливості патріотичного виховання українців на території АР Крим (пілотажне опитування кримчан в соціальних мережах)
- Аналіз опитування.

7. Дата видачі завдання грудень 2018р.

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання магістерської дисертації	Термін виконання етапів магістерської дисертації	Примітка
1.	Визначення напрямку дослідження	лютий 2018	«Виконано»
2.	Формування джерельної бази	березень 2018	«Виконано»
3.	Складання розгонутого плану	квітень 2018	«Виконано»
4.	Написання вступу до роботи (визначення об'єкту, предмету, мети та завдань дослідження)	травень 2018	«Виконано»
5.	Підготовка першого розділу	червень 2018	«Виконано»
6.	Підготовка другого розділу	серпень 2018	«Виконано»
7.	Проведення соціологічного дослідження та аналіз зібраних даних	вересень 2018	«Виконано»
8.	Підготовка третього розділу	жовтень 2018	«Виконано»
9.	Оформлення бібліографічного апарату	листопад 2018	«Виконано»
10.	Підготовка автореферату	грудень 2018	«Виконано»

Студент

Чумаченко М.О.

Науковий керівник дисертації

Єнін М. Н.

Анотація

Чумаченко М.О. Патріотичне виховання як чинник національної безпеки в Україні. – На правах рукопису.

Магістерська дисертація за спеціальністю 054 – Соціологія. – Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут" імені Ігоря Сікорського, кафедра соціології. – Київ, 2018. – 62с., список джерел з 63 найменувань, 2 додатка.

Дисертація присвячена проблемі патріотичного виховання України. Досліджено наукові соціологічні підходи вивчення патріотизму, сучасні соціокультурні концепції патріотизму. Виділені основні принципи та механізми формування патріотизму. Визначено роль і місце патріотизму в системі національної безпеки. Досліджено стан формування українського патріотизму на території АР Крим.

Досліджено законодавчу базу національній безпеки України для запобігання поширення проявів деструктивних та націоналістичних форм патріотизму, які становлять загрозу національній безпеці України.

Ключові слова: національна безпека, патріотизм, соціокультурний підхід.

Abstract

Chumachenko M.O. Patriotic education as a factor of national security in Ukraine. – Manuscript.

Master's thesis for Master's degree in specialty 054 "Sociology". – National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute ". Department of Sociology. - Kyiv, 2018. 62 p., list of used sources consists of 63 items, 2 add.

Master's thesis is devoted to the problem of patriotic education in Ukraine. The scientific sociological approaches of the patriotic studies, modern socio-cultural concepts of patriotism are researched. The basic principles and mechanisms of patriotic's formation are singled out. The role and place of patriotism in the system

of national security are determined. The state of formation of Ukrainian patriotism in the Crimean Autonomous Republic is investigated.

What is also investigated, is the legislative basis for the national security of Ukraine for preventing the spread of destructive and nationalist forms of patriotism, that may threat to the national security of Ukraine.

Key words: national security, patriotism, socio-cultural approach.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ основи осмислення патріотичного виховання в контексті формування системи національної безпеки	16
1.1. Сучасні концептуальні підходи до визначення патріотизму, соціокультурна складова поняття	18
1.2. Історичні передумови формування поняття безпеки та законодавча база розвитку національної безпеки України	27
РОЗДІЛ II. ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У РАКУРСІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	34
2.1. Фактори формування патріотичного ставлення до України	34
2.2. Патріотизм у системі цінностей молоді України	40
РОЗДІЛ III. АНАЛІТИЧНИЙ. МІСЦЕ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	46
3.1. Національна безпека в контексті сучасного політичного процесу України	47
3.2. Особливості патріотичного виховання українців на території АР Крим (пілотажне опитування кримчан в соціальних мережах)	54
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Актуальність теми.

Необхідність розгляду питань національної безпеки України у сучасному контексті обумовлюється низкою зовнішніх та внутрішніх чинників. Підтримка євроінтеграційного курсу в умовах, коли держава знаходиться на перетині геополітичних інтересів різних країн та вимушена вибудовувати траєкторію розвитку, визначати економічний, політичний, соціокультурний вектор за умови спроб зовнішнього втручання та відкритої збройної агресії, вимагає сильного теоретичного підґрунтя для здійснюваних практик та визначення пріоритетів. Необхідність дотримання безпеки громадян України, підтримки внутрішніх націєтворчих процесів виступає з одного боку передумовою національної безпеки, з іншого – ключовим пріоритетом самої національної безпеки як такої.

Безумовне вирішення усталеної теоретичної (і як наслідок – політичної) дихотомії між етнічним та громадянським націоналізмом на користь однієї із позицій показує свою недійсність в умовах, коли держава у глобальному контексті змушена знаходити точку динамічної рівноваги між інтеграційними процесами та небезпекою елімінації, розмиття національної культури, а також підтримкою національної культури та небезпекою ізоляціонізму. Вирішення цієї проблеми як раз і може бути здійснено як патріотичне виховання в контексті національної безпеки, коли держава, як гарант безпеки своїх громадян, діючи у правовому полі, спирається на спадкоємність історичних традицій, особливості суспільної свідомості та робить розбудову духовного багатства нації моментом гармонійного розвитку суспільства, держави та кожного громадянина.

Необхідність раціонально-теоретичного розгляду феномену патріотизму обумовлюється особливістю, на яку звертає увагу дослідник патріотизму В.А. Кротюк [28]. Визнаючи патріотизм потужним чинником об'єднання та

розвитку суспільства, він визначає пов'язані із цим ризики його виродження в залежності від того, що закладено у його основу – національність – «націоналізм», нація – «нацизм», раса – «расизм». А отже ставить задачу переходу від інтуїтивного до усвідомленого патріотизму.

Патріотизм у його багатьох політичних та моральних аспектах можна визначити: як показник морально-духовного стану суспільства в цілому, як ставлення кожного окремого громадянина до своєї країни, та як процес, що об'єднує у собі обидва ці фактори, тобто консолідації української нації. Таким чином, наприклад, підходять до патріотизму дослідники В. Білополий та С. Руденко [9].

В деяких випадках поняття патріотизму тісно пов'язується із питанням панівної релігії, православ'я [29]. Втім, на наш погляд така постановка питання не виправдано звужує проблемне поле, в той час, як використання дослідницької рамки національної безпеки дозволяє навпаки, виходити у широкий контекст: економічний, політичний, соціокультурний (і вужче – виховний) та інші.

Проблеми виховання патріотизму в Україні сьогодні, на наш погляд, необхідно розглядати з урахуванням умов розвитку українського суспільства з 2014 року, стану розвитку збройного конфлікту на Сході України та внутрішньополітичних подій.

Важливим також є розгляд впливу патріотичних почуттів на рівні любові до своєї «малої батьківщини», тобто рідного села, міста, області. Вони все ж не торкаються країни в цілому і не можуть в повній мірі розглядатися в контексті національної безпеки, але також не можна стверджувати, що вони зовсім не чинять впливу на загальну картину ставлення громадян до своєї країни. Як мінімум, вони є тим тлом, на якому розвивається ситуативний, стихійний та неорганізований за формою прояву патріотизм.

Процеси глобалізації посилюють різнопланові напрямки з формування нових поглядів на інтуїтивно зрозуміле слововживання патріотизму, від заміни його космополітизмом до абсолютизації та ототожнення з національною

нетерпимістю та ксенофобією. Тому сьогодні актуальним вивчення питання патріотизму без посилянь на емоційність та політизацію. Трансформація старої системи цінностей проходить в дуже складних умовах євроінтеграції країни, що мають свої корені в різнополярності поглядів Західної та Східної України, що підсилюється ідеологією політичних сил різної спрямованості та популістськими гаслами. Досі немає єдності поглядів на український патріотизм. Це питання є свого роду джерелом конфліктів. Іде постійна суперечка, хто більше виявляє патріотизму, яку форму він повинен мати на Україні: державну, етнічну, громадянську або виявитися як синтез різних напрямків. Веб-стрічки ЗМІ висвітлюють небажання частини молоді служити в армії. У суспільстві йде орієнтація на пошук кращої долі за кордоном.

Масова еміграція кваліфікованих кадрів завдає значної шкоди економічній і культурній сфері країни і може стати загрозою державній системі України.

Національна безпека – це один з основних показників в рейтингу країни на світовій арені, розкривається в прояві зовнішніх та внутрішніх факторів. Показники рівня обороноздатності країни, наявність широкого кола союзників та партнерів визначають зовнішній фактор. Внутрішній фактор визначається єдністю поглядів, відсутністю конфліктів та протистоянь в питаннях стабільності держави, в руслі правового та демократичного розвитку. Низький рівень патріотичних почуттів у громадян країни ставить під загрозу національну безпеку. Підписуючи указ №580 / 2015 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки», президент України Порошенко П. О. висловив впевненість, що основні положення Стратегії будуть сприяти вихованню патріотизму, любові до Батьківщини, розвитку духовності та шанобливого ставлення до національних цінностей молодого покоління. В рамках цієї програми починають створювати центри патріотичного виховання. Вперше в Україні на базі навчальних закладів з 2018 року починається експериментальна робота Інституту проблем виховання НАПН України всеукраїнського рівня за темою «Система

підготовки фахівців соціальної сфери до національно-патріотичного виховання дітей та молоді на засадах соціального партнерства». Але залишається питанням, чи будуть працювати ці програми на тлі різкого падіння рівня життя українців.

Тому актуальність роботи обумовлена тенденціями масових настроїв в українському суспільстві, що базуються на ідеях єдності України й нації у формуванні національної безпеки країни.

Ступінь наукової розробленості теми. Науковий підхід до проблем патріотизму спостерігався протягом всієї історії формування філософсько-соціологічної думки. Питання патріотизму побіжно розглядались Вебером М.[11], Дюркгеймом Е. [17], Парсонсом Т. [44]. Це був абстрактно теоретичний підхід до патріотизму як соціального явища.

Сучасна соціологія часто розглядає патріотизм як традиції, які формуються в умовах глобалізації. Класичне формулювання патріотизму в сучасному розумінні розкривається в різноманітті варіантів і форм прояву. Глибокий аналіз поняття патріотизму здійснено в роботах П. Бурдьє, У.Бека, І. Валлерстайна, П. Штомпки, З. Баумана, Ю. Хабермаса.

У вітчизняних розробках вивчення патріотизму в більшій частині розкривалося педагогами, психологами, істориками. У цьому напрямку працювали І. Дзюба, М. Качура, В. Гонський, Г. Шевченко, В. Паплужний, О. Сухомлинська, Ю. Римаренко, та ін. Наукові роботи О. Гевко, М. Стельмаховича розкривають національно-патріотичне виховання на основі народних традицій. У ракурсі православної моралі будують свої роботи М. Євтуха, Т. Тхоржевська.

Але найбільш глибокий, конструктивний аналіз теоретико-методологічної основи патріотизму вивчається та знаходиться в центрі уваги в дослідженнях філософсько-соціологічної спрямованості. Це знаходить відображення в дослідженнях В. Ружі [50], М. Єніна [18], В. Кротюка [30], С. Іванової [23] та інших.

Вивчення проблеми патріотизму та національної безпеки йде в аналітичному руслі з урахуванням ситуації в Україні й синтезу ключових напрямків патріотичного, громадянського та національного виховання. Особливу увагу до питань національної безпеки привертають наукові дослідження та роботи В. Липинського, В. Ліпкана, А. Горбачика.

Гіпотеза дослідження: для України, в сучасних умовах, виховання патріотизму є важливим ресурсом у зміцненні національної безпеки держави, здатності запобігати внутрішні конфлікти й протистояти в умовах загрози національній безпеці держави, що впливають на розвиток і функціонування держави. У період глобальних змін суспільної свідомості в умовах геополітичної та економічної кризи роль патріотизму зростає, він виступає фактором сприяння зростанню взаєморозуміння в суспільстві, рівнем національної єдності, спільності єдиних цілей та цінностей. Основна гіпотеза дослідження базується на припущенні, що в українському суспільстві низький рівень культури патріотизму, недостатня законодавча база для запобігання поширення проявів деструктивних та націоналістичних форм патріотизму, які становлять загрозу національній безпеці України.

Об'єкт дослідження: теоретичні аспекти патріотичного виховання.

Предмет дослідження: патріотичне виховання як складова національної безпеки.

Мета дослідження: на основі особливості наукових підходів до визначення патріотизму та національної безпеки, та з урахуванням авторського дослідження «Особливості патріотичного виховання українців на території АР Крим», визначити роль патріотизму у забезпеченні національної безпеки та перспективи сучасного патріотичного виховання в Україні.

Завдання дослідження:

- 11.дослідити концептуальні підходи щодо визначення патріотизму в ракурсі соціокультурного підходу;
- 12.проаналізувати теоретичні основи та законодавчу базу формування національної безпеки України;

- 13.проаналізувати та визначити місце патріотичного виховання у системі національної безпеки;
- 14.відстежити особливості патріотичного виховання українців на території АР Крим, шляхом пілотажного опитування кримчан в соціальних мережах;
- 15.проаналізувати перспективи у формуванні українського патріотизму як чинника національної безпеки.

Теоретико-методологічна основа складається з наукових досліджень зарубіжних та українських вчених, соціологів, педагогів, які розкривали проблеми патріотизму, його виховання та значення: М. Вебера, Ю.Хаберманса, Е. Дюркгейма, Т. Парсонса, В. Ліпкана, А. Умланд, І. Беха, А.Горбачика, М. Єніна та інших.

Емпірична база роботи базується на результатах соціологічного дослідження УМСА України, модерованих групових дискусій на тему «Ціннісні орієнтації, проблеми та очікування молоді» (УМСА України, за сприяння Міністерства молоді та спорту України) та авторського дослідження «Особливості патріотичного виховання українців на території АР Крим (пілотажне опитування кримчан в соціальних мережах)».

Методи дослідження:

Теоретичні: для уточнення наукових концепцій підходів до сутності патріотизму, поглядів на патріотичне виховання в філософсько-соціологічному аспекті був використаний метод теоретичного узагальнення та конкретизації, документальний аналіз нормативно-правової бази національної безпеки та патріотичного виховання.

Емпіричні пілотажне опитування жителів АР Крим через формалізовану анкету з використанням закритих та відкритих питань у Google-формулах в соціальних мережах Facebook, «Особливості патріотичного виховання українців на території АР Крим».

Статистичні: статистична обробка результатів пілотажного соціологічного опитування.

Наукова новизна одержаних результатів.

На основі документального аналізу визначено, що за роки незалежності в Україні уявлення про патріотизм та напрямки його формування розвивались фрагментарно. Концепції патріотичного виховання змінювались паралельно з циркуляцією елітних груп.

В ході проведення пілотажного експертного опитування мешканців АР Крим через соціальну мережу Facebook була виявлена ключова роль патріотичних цінностей в системі національної безпеки держави.

На основі думок опитаних експертів, визначено, що влада Криму не проводила роботу з патріотичного виховання та інтеграції жителів півострова в український соціокультурний простір, не формувала усталену національну ідентичність. У патріотичній виховній роботі не враховувалась етнічна специфіка території. Все це дає підстави стверджувати продуктивність соціокультурного підходу у визначенні патріотизму та формування політики патріотичного виховання на його основі. Цей підхід зосереджується на співставленні аксіологічного та праксеологічного вимірів патріотизму, врахуванні етнічних, регіональних та поселенських особливостей при формуванні патріотичних ідей.

В роботі запропоновані рекомендації щодо формування національних програм патріотичного виховання.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає у тому, що одержані результати, виробленні рекомендації щодо системних заходів виховання сучасного – українця-патріота, можна використовувати при плануванні роботи в межах програм національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

Структура магістерської дисертації. Робота складається зі вступу, 3 розділів, 6 підрозділів, висновків, рекомендацій та списку використаної літератури із 63 джерел на 62 сторінках основного тексту. Загальний обсяг роботи становить 78 сторінок.

Ключові слова: національна безпека, патріотизм, соціокультурний підход.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ

основи осмислення патріотичного виховання в контексті

формування системи національної безпеки

Історія формування поняття сутності патріотизму своїм корінням сягає в античні часи. Основи поняття були закладені ще в Стародавній Греції, хоча тоді зміст мав вузьку спрямованість на ставлення до роду та членів спільноти. Початок був покладений на основі конструктивних перетворень, прагнення зробити свою громаду краще. Причому питання, хто є членом спільноти, їхня мова, нація, культура або релігія особливого значення не мали. Ідея патріотизму – це об'єднання людей навколо свого роду, спільноти, країни, це прагнення зробити їх краще, працювати на їх процвітання, а не сліпе поклоніння чи переконання, що твоя країна, нація краща та прогресивніша. Історія повна фактів, коли за таких викривлень патріотизм перероджувався в шовінізм, і любов до своєї батьківщини виливалася в ненависть до інших народів. Такі трансформації стали джерелами світових війн, нацизму, голокосту. Пояснити це можна тим, що досить тривалий період часу виховання патріотизму реалізовувалося здебільшого тільки в педагогіці як практика прищеплення певних якостей особистості.

Основи наукового, але більш абстрактно теоретичного підходу були закладені класиками Вебером М.[11], Дюркгеймом Е. [17], Парсонсом Т. [44]. Так, наприклад, Е. Дюркгейм вказував на роль патріотизму як соціального фактора, що визначає національні кордони.

М. Вебер більше уваги приділяв історичним значенням патріотизму у межах ціннісно-раціонального типу відносин до дійсності, вказуючи, що патріотизм може поступитися місцем соціальній ціле-раціональності під

впливом логіки раціоналізації суспільного життя. Бюрократія як група, що володіє найбільшою соціальною і політичною суб'єктністю, керується не патріотичними соціально-ціннісними та соціально-емотивними настроями, а націлена на реалізацію завдань і пріоритетів з канонів формальної правової раціональності. У бюрократичній державі патріотизм може характеризуватися тільки як ідеально-типовий конструкт груп, що володіють орієнтацією на ціннісно-раціональну афективну поведінку, і ці групи поступово стають аутсайдерами соціального процесу в системі тотальної бюрократизації.

В контексті модернізації суспільства розглядав патріотизм Т. Парсонс, вказуючи на те, що патріотизм, перш за все, є підтвердженням територіального імперативу, чільна роль якого відводиться державі.

У сучасному соціологічному контексті привертає увагу аналіз Ю. Хабермаса. У своїх роботах він розкрив концепцію «конституційного патріотизму», в основі якої лежить критична теорія переосмислення умов кризи капіталістичного суспільства на основі ідей психоаналізу, аналітичної філософії та сучасної соціології. «Для нас, громадян ФРН, конституційний патріотизм є єдиною можливою формою патріотизму. Однак це ні в якій мірі не означає відмови від ідентичності, яка ніколи не може складатися з одних тільки загальних моральних, так би мовити, поділюваних усіма орієнтацій та властивостей» [60].

Недостатність розробки концептуальних основ теорії сучасного патріотизму, суперечливість такого складного соціокультурного поняття загострилася під час формування незалежної держави. Проявилася методологічна неузгодженість, термінологічний хаос з різноманітним змістовним наповненням, який посилюється міждисциплінарними відмінностями в педагогічній, соціологічній та психологічній сфері.

1.1. Сучасні концептуальні підходи до визначення патріотизму та соціокультурна складова поняття

У словниках різної спрямованості поняття патріотизму, починаючи з 1917 року, визначається як одне з вищих громадянських почуттів та має більш ніж 15 різних формулювань. На кожному історичному етапі зі зміною суспільної формації коректувалося і поняття патріотизму.

- *Соціоекономічний словник*: патріотизм (грец. Patris - батьківщина, вітчизна) - особливе розташування, відношення, що проявляється людиною, соціальною групою, населенням до своєї країни, свого народу, Батьківщини, бажання підтримати своєю участю процвітання своєї країни, Батьківщини, любов до Вітчизни, Батьківщини» [48; С. 360].
- *Педагогічний словник*: «патріотизм» - одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури» [14, С. 249].
- *Філософський словник*: патріотизм трактується як «моральний та політичний принцип, соціальне відчуття, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість їй, гордість за її минуле й сьогодення, прагнення захищати інтереси Батьківщини ... Патріотизм - одна з форм діалектичного поєднання особистих та суспільних інтересів, єднання людини та суспільства. Патріотичні почуття, ідеї підносять особистість, коли вони пов'язані з повагою до народів інших країн і не вироджуються в психологію національної винятковості» [57, С. 335].

У трактуванні поняття патріотизму виділяють кілька форм його прояву. Найпопулярніші форми патріотизму, на які робиться акцент в науковій літературі історико-педагогічної спрямованості, це:

- Етнічний патріотизм;
- Територіальний патріотизм;
- Державний патріотизм.

Етнічний патріотизм розкривається в причетності та любові до історії, культури, традицій свого народу. Витоки цього виду патріотизму закладаються в родині, та рівень розвитку його залежить від національної орієнтації сімейно-родинних стосунків. Цей вид виступає платформою у формуванні громадянського патріотизму.

Територіальний патріотизм формується в любові до території, де народилася людина, де пройшло дитинство або велика частина життя. Важливість цього виду патріотизму розкривається у тому, що зі ставлення до території, де людина народилася і виросла, буде формуватися її екологічна культура.

Державний патріотизм виступає завершальною стадією в патріотичному вихованні, об'єднуючи етнічний та територіальний вид, тому що він визначає світогляд, заснований на державній ідеології, формує поняття громадянськості. У нашій історії є чимало фактів, коли представники інших етносів активно виступали в одному ряду з українськими націоналістами за незалежність України:

- Софія Русова народилася у французько-шведській родині, український педагог, прозаїк, літературознавець, громадський діяч, одна з піонерок українського жіночого руху;
- Микола Хвильовий, український поет, прозаїк, публіцист. Один з основоположників пореволюційної української прози;
- Василь Кравченко за національністю росіянин - радянський і український діалектолог, етнограф і письменник;
- Володимир Антонович поляк за національністю, історик, археолог, етнограф, один із засновників української історіографії;

- Олена Теліга народилася в українсько-білоруської сім'ї - українська поетеса і літературний критик, член Організації українських націоналістів.

Але це трирівневе визначення не дає повної картини такого важливого поняття як патріотизм. Без патріотичної складової сьогодні не можна уявити суспільне життя, що об'єднує ідеологію, економіку, політику, культуру та екологію. «Патріотизм є значущою цінністю і провідним дороговказом як у світосприйнятті окремої людини, так і у збереженні та розвитку соціуму. Для того, аби розвиток і особи, і країни формувалися як поступ, а не втілювалися у спробах відтворення деконструктивних тенденцій архаїки, спрощення, фундаменталізму (небезпечним продовженням чого стає радикалізація суспільного життя), варто звернутися до проблеми концептуалізації такого складного і суперечливого явища як патріотизм» [18, С.88]. На рубежі ХХ століття почала розроблятися філософсько-соціологічна складова патріотизму.

Філософська складова патріотизму розкривається і в роботі науковця Іванової С. Ю. Автор робить акцент на таких аспектах:

- онтологічному;
- гносеологічному;
- аксіологічному, праксеологічному[23].

Всі три аспекти тісно переплітаються між собою в пізнанні патріотизму і дають цілісну картину пізнавальної діяльності.

Онтологічний аспект патріотизму розкривається у бутті та тенденції функціонування і розвитку, зачіпаючи соціальні якості людини як суб'єкта соціального життя, включеного в систему соціальних відносин. Автор робить акцент на еволюціонуванні суті та різноманітності змісту, тому що на зміст поняття патріотизму вплив здійснюють історичні події, характер суспільного розвитку, формування світогляду.

Гносеологічний аспект автор пов'язує із зображенням реальної дійсності на емоційному і раціональному рівні, відзначаючи, що при цьому підході проблеми пізнання патріотизму не позбавлені «здорового глузду» і

міфологічного мислення. Аспект розуміння структури патріотизму проходить через зображення суспільного буття: буденно-повсякденного і науково-теоретичного рівня.

Аксіологічний та праксеологічний аспект розкривають зв'язок свідомості та практичну діяльність людини. Вони є стимуляторами вчинків людини, тому що відбивають роль активної свідомості стосовно до буття, як у повсякденному житті, так і в питаннях захисту Вітчизни, тому що в патріотизмі активність є вирішальним результатом, трансформуючим ідеї в матеріальну силу. Синтез усіх аспектів становить цілісну структуру всієї пізнавальної діяльності.

Український науковець Кротюк В. А. у своєму аналізі досліджень патріотизму виділяє неоднозначну різноманітність тлумачення «патріотизму». Пояснення тому він дає через складну, неординарну його структуру та багатоманітність форм вияву. Патріотизм розглядається багатьма дослідниками в різних аспектах: соціально-політичному, історичному, економічному. Все залежить від того, як формуються погляди громадянської позиції.

Перший підхід до розуміння патріотизму - «*піднесено-емоційний*», де Кротюк В. А. умовно диференціює поняття за низкою напрямків. Найбільш поширеними є судження, які визначають «патріотизм як піднесене почуття любові до Батьківщини (Вітчизни), що значною мірою зумовлюється поняттям самого терміна «патріотизм» [30]. Цей напрямок характеризується фіксацією позитивного, вираженого ставлення до Батьківщини, обмеженого лише рівнем емоційної рефлексії. Різноманіття підходів презентує багатоаспектний вияв піднесеного почуття любові до Батьківщини, особливо в духовному і моральному сенсі. Такий вид виявляє багатоаспектний підхід, де особлива увага приділяється піднесеності почуття до об'єкта, який має для суб'єкта виняткове значення.

Другий підхід, «*активно-діяльнісний*», теж ґрунтується на розумінні патріотизму як вищого та найбільш значущого почуття. Але до емоційної

складової додається ще діяльнісний момент, бо іде спонукання суб'єкта до діяльності, вчинків та активних дій на благо Вітчизни. Тому діяльність стає не тільки умовою істинного патріотизму, а і його критерієм «за своєю сутністю це одне із вищих, найбільш значущих почуттів, втілене в дієву спонукальну силу, що реалізовує це почуття в процесі цілеспрямованої соціальної діяльності громадян в інтересах суспільства, на благо Вітчизни» [30].

Третій підхід розглядає патріотизм як *суспільне явище*, складова якого зумовлена особливостями історичного розвитку суспільства загалом, держави та політикою правлячої еліти. У вісімдесятих роках ХХ століття в наукових розробках філософського напрямку патріотизм розглядався, як явище суспільної свідомості, а в подальших дослідженнях стала переважати тенденція ставлення до патріотизму, як до духовного суспільного явища. Ці дослідження базувалися на специфіці національної ментальності, подій історичного масштабу, особливостей різних спільнот. Цей напрямок визначає патріотизм як складне, багатоаспектне явище суспільного життя. Особливо відзначався його потенціал духовної спрямованості у відродженні суспільства на переломних етапах історичного розвитку.

Четвертий підхід - «державний патріотизм». В основу цього напрямку лягла гегелівська теоретична основа. «Гегелівське розуміння патріотизму означає прагнення загальних цілей та інтересів держави, які є безумовно пріоритетними стосовно будь-яких інших: інтересів особистості, групи людей або суспільства в цілому. Держава ж, як вища форма організації суспільства і вища цінність, є головним об'єктом вищих почуттів і помислів особистості та суспільства, в тому числі патріотичних» [13]. Тобто в цьому напрямку держава виступає як об'єкт патріотизму, це проявляється на певних історичних етапах, коли необхідна консолідація зусиль суспільства для зміцнення держави й різних форм влади, а суб'єкт розглядається в прояві почуттів національної гордості та активної участі в зміцненні державної влади й ефективної діяльності всіх соціальних інститутів, розвитку як загалом суспільства, так і особистісного зростання.

П'ятий підхід - «особистісний патріотизм», теоретичне обґрунтування якого належить Г. Флоровському, який робив ставку на піднесення національної свідомості особистості та культурну творчість. Розглядається як альтернатива державному патріотизму, як духовно-творчий акт підйому особистості, тому що суть його розкривається в тому, що держава виступає як головний об'єкт, але першорядна роль належить суб'єкту - особистості, яка формує ставлення до своєї країни, ставлячи це вище військової державної мощі [58; С. 267].

Шостий підхід - «духовно-релігійний», особлива увага в якому приділяється особистості як суб'єкту патріотизму, важливість якого полягає в духовному зростанні та особистісному самовираженні, а духовна складова всіх якостей особистості вважається глибоко релігійною. Тому і патріотизм представляють вершиною духовно-релігійного самовираження особистості, що межувала із самопожертвою і самозреченням заради Батьківщини.

Проаналізувавши всі напрямки, Кротюк робить узагальнення теоретичних основ формування і прояву патріотизму:

- це почуття духовно-морального змісту;
- це активна соціальна поведінка на благо Вітчизни;
- це соціальне явище, джерело існування і розвитку соціуму;
- це прояв принципу державності, з відображенням особливостей історичного розвитку суспільства,
- це особистість суб'єкта патріотизму, вищим принципом якого є соціально-моральний розвиток для служіння Батьківщині;
- це духовність, істинність патріотизму полягає в самовідданому служінні Батьківщині.

Основні підходи до поняття патріотизму з соціологічної точки зору аналізуються в роботі В. А. Ружі [50]. В результаті аналізу соціологічних досліджень патріотичної спрямованості автор виділив чотири науково-обґрунтовані підходи.

1. Характеристика патріотизму на основі суб'єктно-об'єктних відносин, тобто соціального об'єкта і держави. За основу береться те, що патріотизм не може існувати поза суб'єктом та об'єктом. Об'єктом в даному випадку є своя Вітчизна, розглядаючи в сукупності географічні, політичні та соціальні аспекти єднання суспільства. Суб'єктом виступають всі види соціальних об'єднань (групи, класи, прошарки, нація та інші). Діяльність суб'єкта охоплює всі види діяльності: економіка, політика, спортивна, військова, культурна. У наукових працях Н. Г. Петрова, В. П. Потапова, В. М. Терехова, В. Г. Чумаченко розглядається патріотизм як вияв відданості своїй країні, як міра вимірювання взаємин особистості, суспільства і держави. Особистість виступає як пріоритетне явище, а суспільство і держава – як структури, які забезпечують розвиток і умови самореалізації особистості. Головне, щоб не було підміни понять, бо любов до Батьківщини, до держави і до режиму – це не одне і те ж. У цьому підході аналізується державний, етнічний і територіальний патріотизм, описані в цій роботі вище.

2. Другий підхід складений на з'єднанні аналізу робіт О. І. Карпухіна, Т.С. Колябіна, А. В. Кузнецова, О. О. Кублицької, Л. І. Пахарь, В. І. Чупрова, А. Н. Вирщикова та М. Б. Кусмарцева, М. Л. Чаусова та ін. Цей підхід розкривається як феномен суспільної свідомості. Рівень суспільної свідомості має на увазі під поняттям патріотизму національну і державну ідею єдності народу. Ця ідея формується на основі історії, культури та традицій кожної конкретної нації. На рівні індивідуальної свідомості патріотизм розглядається як любов, гордість за свою країну, прагнення до більшої інформованості з її історії, бажання зробити її краще. Оскільки потреби і інтереси у різних соціальних груп формуються по-різному, то і суспільна свідомість, і патріотична складова теж диференціюються. Прикладом може служити відображення його в різних формах: моралі, політичній ідеології, художній творчості, релігії.

3. Третій підхід заснований на темпоральній характеристиці патріотизму, виділяючи патріотизм минулого, сьогодення і майбутнього.

Вчені Л. Е. Ванд і А. С. Муратова виділяють натуральний (позаісторичний) патріотизм і історичний. Натуральний (позаісторичний) визначається родинними почуттями, місцем проживання, реаліями найближчого простору-часу. Історичний же патріотизм розглядається набагато ширше, ніж знання хронології подій та правителів, акцент робиться на внутрішньому осягненні історичного минулого.

У тимчасовому форматі й дослідження патріотизму О. Проккоєвої. Науковець називає його організаційним, або бюрократичним, де більше уваги приділяється проведенню урочистостей до пам'ятних дат, з виділення коштів, проведення концертів, але реальних дій на підйом країни не робиться. Патріотизмом сьогодення називають патріотизм ліберальної імперії. Ліберальні патріоти, прикриваючись яскравими гаслами, піклуються лише про свій економічний добробут.

Патріотизм майбутнього – це те, до чого варто прагнути, це той вид, за яким стоїть реальна робота на благо країни.

4. Четвертий підхід - соціокультурний, є основним сьогодні та широко застосовується, оскільки вивчає патріотизм як духовну цінність і як ціннісну орієнтацію соціальних спільнот. Аналіз даних О. Л. Темницького, що розкриває патріотизм як цінність, показує, що у різних суб'єктів у суспільстві виникають різні відносини. Він виокремлює основні компоненти соціокультурного підходу і розкриває його переваги. Виділяючи основні блоки поняття «соціокультурне», виділяють дуальні опозиції. Дуальні опозиції вивчав А. Ахієзер. Він вказував, що вони необхідні для пояснення соціальної реальності та є основою для формування альтернатив. У взаємовиключенні один одного, єдності, розглядається патріотизм і антипатріотизм. Тут відбувається взаємна зміна, доповнення та взаємопроникнення як осягнення одного полюса дуальної опозиції через сенс іншого, як показчик ціннісної орієнтації.

Завдяки роботам А. С. Ахієзера, Н. І. Лапіна, термін «соціокультурне» міцно увійшов в ужиток соціологів і вчених суміжних дисциплін. Аналізуючи

суспільство з позицій соціокультурної системи, вчені відзначають її еволюцію, взаємозв'язок культури й соціальності та активності людини. Культура в цьому випадку розглядається як сукупність способів і результатів діяльності людини, а соціальна складова – це сукупність взаємовідносин суб'єктів. Беручи до уваги складні взаємини та взаємозв'язки між особистістю, суспільством і культурою, у соціокультурному підході виділяють декілька компонентів:

- афективного патріотизму, в якому патріотизм характеризують як моральний політичний принцип, ціннісну орієнтацію з основою ціннісних відносин «особистість-Батьківщина». Це подається через морально-емоційний зв'язок в єдності географічних, етнічних, культурних, релігійних, естетичних, історичних характеристик в рамках поняття «Вітчизна»;
- когнітивного - це зв'язок історії Вітчизни з патріотичністю суб'єктів. Людина, як суб'єкт патріотизму, оцінює, осмислює своє ставлення до країни, спираючись на свою інформацію про країну, патріотизм, яка є у неї в свідомості;
- конативного (діяльнісного) - тут маються на увазі не тільки патріотичні почуття, але й усвідомлена практична діяльність.
- ідентифікаційного виміру, тобто формування тотожності з одними людьми й відмінності від інших на основі спільності поділюваних цінностей, рівня знань, характеристики діяльності.
- потребо-мотиваційний, вольовий, або інтенціональний компонент. Інтенціональна складова патріотизму передуює дії. Потреби, інтереси, мотиви, воля людини диктують вибір подальшої поведінки.

Таким чином, вчені, виділяючи п'ятикомпонентну структуру патріотизму як соціальних установок і ціннісних орієнтацій, розкривають новий підхід до розуміння патріотизму, його структури та змісту.

Концентрація методологічних та теоретичних засад патріотизму дала змогу науковцям філософсько-соціологічного напрямку сформулювати його визначення.

1.2. Історичні передумови формування поняття безпеки та законодавча база розвитку національної безпеки України

Поняття про безпеку почало формуватися з появою людського суспільства і було головною метою його існування.

Ототожнення суспільства і людини як двох взаємозалежних систем розглядалося ще Платоном. Про формування завдань і функцій держави міркували Аристотель і Геродот. Термін «безпека» вперше був використаний англійським філософом Робертом в 1190 році. Але в формулюванні «спокійний стан духу людини, яка вважає себе захищеною від будь-якої небезпеки» термін практично не використовувався. Головну концепцію майбутнього поняття «безпеки держави» склали ідеї І. Канта, Т. Гоббса і Г. Гроція. У філософії Гоббса, для запобігання війн всі права кожна окрема особистість передає державі, яке має виконати свою головну мету – безпеку своїх громадян. Ідеї реалістичних традицій, описаних Гоббсом, злилися з основою ліберальної традиції про моральні стимули та прагнення людини до світу, описані Кантом, та з ідеєю Гроція про роль закону міжнародних інститутів, і актуальні в наш час. Схема «постійного миру» І. Канта розглядалася як моральна норма розсудливого людства.

У філософській концепції Б. Спінози теж знайшла відображення ця тема, він висловився про зв'язок безпеки з функціонуванням органів управління. «Так, для безпеки держави не важливо, якими мотивами керуються люди, належним чином керуючи справами, аби ці останні управлялися належним чином. Бо свобода або твердість (*fortitudo*) душі є приватна чеснота, добродіє ж держави – безпека (*secliritas*)» [50].

Подальше формування поглядів на питання безпеки було описано італійським мислителем Н. Макіавеллі. У своїй роботі «Государ» 1513 року автор розвинув тлумачення про внутрішню і зовнішню небезпеки та державну владу. Макіавеллі вказував, що при зовнішній небезпеці можна впоратися, маючи гарне військо і союзників в особі інших держав. А при відсутності

зовнішньої загрози, всередині держави безпеку забезпечить відсутність таємних змов. Головною умовою Макіавеллі назвав «не накликати на себе ненависть і презирство підданих, бути до вподоби народу» [36].

До поняття безпеки звертався в своїх працях і Ж. Ж. Руссо. В теорії розвитку суспільства він розкрив поняття «народного суверенітету», де висловив пропозицію про вільний і незалежний розвиток народу і забезпечення безпеки всього суспільства через контроль з боку народу за діяльністю Виконавчих органів влади. Руссо висловився, що потрібно «знайти таку форму сполуки (association), яка захищала б і охороняла усією своєю загальною силою особистість і майно кожного свого члена (associé) і за допомогою якої кожен, з'єднуючись з усіма, корився, проте, лише самому собі, залишаючись настільки ж вільним, як і раніше» [51].

У Росії до XIX століття царська влада практично не обмежувалася законами, й дослідницька робота велася тільки в сфері зовнішньополітичної та військової безпеки. Аж до Жовтневої революції теоретична і практична діяльність політичних партій була зосереджена на питаннях прав людини та захисту їх з боку держави. Ці питання розглядалися в двох напрямках з ліберальним і соціалістичним ухилом. Після революції соціалістична модель була прийнята як основна, де пріоритет був на стороні безпеки держави. А права людини залежали від державної політики.

Інтерес вчених до досліджень в галузі національної безпеки став спостерігатися після розпаду СРСР. Молода незалежна країна почала формувати свою систему національної безпеки, використовуючи передовий досвід закордонних країн. Ідея полягала в тому, що безпека кожного громадянина, нації та держави знаходилися у збалансованій єдності, де чільна роль належить закону. Оскільки національна безпека – це основа життєдіяльності будь-якої держави та гарантія збереження його основних цінностей, американський політолог А. Уолферс робить акцент на тому, що національна безпека є гарантією збереження основних цінностей країни.

У монографічних роботах В. А. Ліпкана «Теорія національної безпеки» та «Національна безпека України» розкривається науковий підхід до національної безпеки країни. «Проблема забезпечення національної безпеки вважається актуальною, а її рішення пов'язане з необхідністю розробки єдиної системи знань з національної безпеки, уніфікованого методологічного підходу до вивчення її складових, а отже, і методологічної бази для аналізу, оцінки та прогнозування, прийняття управлінських рішень в цій галузі» [35].

На основі аналізу наукових досліджень, Ліпкан висунув ідею про формування терміна «націобезпекознавство» – від лат. *natio* – плем'я, народ; від укр. безпека, ... знавство – наука, вчення, течія» [33, С.1].

«Націобезпекознавство – одна із найважливіших складових духовної культури людства... Націобезпекознавство – новий інтегрований науковий напрям, що поєднує низку наук і приватних теорій, зокрема таких, як: геополітика, етнодержавознавство, управління, синергетика, ноо-космологія, теорія держави та права, історія вчень про державу і право, міжнародне право, міжнародні відносини, оперативно-розшукова діяльність, розвідувальна діяльність, контррозвідувальна діяльність та ін.» [33].

Національну безпеку можна поділити на два види залежно від місцезнаходження джерела загрози. Це внутрішня діяльність в межах держави і зовнішня діяльність поза межами держави. Багато процесів в життєдіяльності держави залежать одне від одного, через що сфери внутрішньої і зовнішньої безпеки дуже взаємопов'язані. А в умовах сучасної глобалізації, численні загрози національної безпеки (тероризм, наркаторгівля, організована злочинність, епідемії) стирають кордони між зовнішніми і внутрішніми загрозами.

Основою законодавчої бази сучасної національної безпеки є Закон (№8068) «Про Основи національної безпеки України» [1], підписаний Президентом країни П. Порошенком в 2018 році. Закон визначає механізм керівництва національною безпекою та обороною країни. Реалізація Закону «Про Основи національної безпеки України» вимагає науково обґрунтованої

платформи, та особливо необхідне наукове коригування у складний період на шляху до євроінтеграції.

«Національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства і держави, при якій забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти і науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, та ін.» [2].

Секретар Ради національної безпеки та оборони (РНБО) України А. Турчинов заявив про пріоритетні фінансування закупівлі і розробки високоточного сучасного обладнання. А прем'єр-міністр України В. Гройсман підтвердив збільшення витрат на національну безпеку і оборону на 28%, що становить практично 209 млрд грн (\$ 7,4 млрд), або 5% від ВВП країни. Це значна сума на тлі фінансування статті витрат на безпеку країн блоку НАТО за даними CNN. Витрати США склали 3,61% ВВП, інші країни від 2% до 3%, а такі країни як Німеччина 1,19%, Франція 1,78%, Канада, Іспанія та Люксембург виділяли менш як 1% ВВП.

Аналізуючи новий закон, можна відзначити, що в його новій редакції скоротився перелік національних інтересів. У старій редакції 2003 року була стаття 6 «розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення, збереження і зміцнення інституту сім'ї, ... гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України» [2]. У редакції 2018 року об'єднали глобальні сфери національних інтересів: територіальна цілісність країни, суверенітет, економічний розвиток, громадянське суспільство, зростання рівня життя

населення, рух країни шляхом євроінтеграції та членства в НАТО. Такі зміни вимагають досконалого вивчення питання шляхом соціологічного дослідження проблеми, щоб не посилювати проблему розколу в суспільстві.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.

Досить тривалий час виховання патріотизму реалізовувалося здебільшого тільки в педагогіці як практика прищеплення певних якостей особистості. Педагогічна задача полягала у вихованні гордості за свою Батьківщину, свій народ, прищеплювання почуття поваги до великих звершень своєї Батьківщини. Але під час формування незалежної держави цих завдань було недостатньо. Формування держави потребувало розробки концептуальних основ теорії сучасного патріотизму.

Аналізуючи довідково-словникові визначення різної спрямованості та наукові підходи до змісту поняття патріотизму, переконуємося, що філософсько-соціологічна складова визначення є більш повною. Це підтверджує і М. Єнін у дослідницькій роботі, зазначаючи, що «найбільш конструктивним та плідним у дослідженні патріотизму є філософсько-соціологічний підхід, коли увага зосереджується на співставленні аксіологічного та праксеологічного вимірів патріотизму, окресленні антиномічності розгортання цього феномену у сучасних суспільствах в умовах зростаючої нерівності між різними прошарками населення» [18, с. 87].

Соціокультурний підхід розглядається як найважливіше сучасне спрямування соціологічного аналізу. Концептуальні визначення патріотизму філософсько-соціологічного підходу, як соціокультурного явища, було зроблено на підставі:

- аналізу соціологічних досліджень патріотичної спрямованості В.А. Ружи, який виділив чотири науково-обґрунтовані підходи (афективний – патріотизм, когнітивний, конативний, або діяльнісний та ідентифікаційний);

- філософської складової патріотизму в роботах науковця Іванової С.Ю. Яка визначила наступні аспекти патріотизму: онтологічний, гносеологічний, аксіологічний (праксеологічний).

Дослідження Кротюка В. А підкреслили неоднозначну різноманітність тлумачення «патріотизму». Проаналізувавши підходи до розуміння патріотизму: «піднесено-емоційний», «активно-діяльнісний», «суспільне явище», «державний патріотизм», «особистісний патріотизм», «духовно-релігійний», було зроблено узагальнення теоретичних основ формування цього поняття, яке проявляється у:

- духовно-морального змісту;
- активної соціальної поведінки на благо Вітчизни;
- соціального явища та джерел існування і розвитку соціуму;
- принцип державності;
- особистість суб'єкта патріотизму.

Концентрація методологічних та теоретичних засад патріотизму дала змогу науковцям філософсько-соціологічного напрямку сформулювати його повне визначення. Патріотизм майбутнього – це те, до чого варто прагнути, те за чим стоїть реальна робота на благо країни.

Термін «безпека» вперше був використаний ще в 1190 році, але в тому формулюванні «спокійний стан духу людини, яка вважає себе захищеною від будь-якої небезпеки» практично не використовувався.

Головна концепція майбутнього поняття «безпеки держави» формувалась паралельно з розвитком філософської думки.

Після Жовтневої революції 1917 року соціалістична модель була прийнята за основу, де пріоритет був на стороні безпеки держави, де права людини залежали від державної політики. Науковий інтерес до досліджень в галузі національної безпеки став спостерігатися після розпаду СРСР.

Національна безпека є одним з основних елементів життєдіяльності будь-якої держави. Безпека держави визначає як захист кожного громадянина, його права і свободу, так і захищеність цінностей держави в цілому від

зовнішніх і внутрішніх загроз. У сучасному розумінні національна безпека об'єднує в собі політичні, економічні, соціальні аспекти, які базуються на правовій основі держави. У монографічних роботах В. А. Ліпкана розкривається науковий підхід до національної безпеки країни, та вводиться нове багатогранне поняття – націобезпекознавство.

Питання національної безпеки вимагають науково – методологічних розробок в дослідженні складових елементів, стосовно їх інтеграції в єдину систему національної безпеки.

При теоретичних підходах до проблем національної безпеки, вчені визначають, що співвідношення національних інтересів та національної безпеки неоднозначне, оскільки національна безпека визначає захищеність національних інтересів держави, та одночасно сама є національним інтересом державного значення. Сутність цього інтересу розкривається в предметній формі вираження національних цінностей, в основі котрого закладені об'єктивні потреби розвитку особистості, суспільства та держави.

Основою законодавчої бази сучасної національної безпеки України є Закон «Про Основи національної безпеки України», який визначає механізм керівництва національною безпекою та обороною країни.

Його реалізація потребує наявності науково обґрунтованої платформи, та коригування у складний період на шляху до євроінтеграції. Робота повинна охоплювати три взаємопов'язані напрямки: безпеку людини, суспільства та держави, де об'єднавчою силою та підтримкою у вирішенні питань зовнішніх проблем можуть стати патріотичні настрої в суспільстві.

РОЗДІЛ II

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У РАКУРСІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Фактори формування патріотичного ставлення до України

Духовна складова та моральний клімат суспільства визначають змістовну спрямованість патріотизму, який вважається стабілізуючим чинником народної єдності та національної безпеки у незалежній українській державі. Засоби масової інформації пишуть про постійне зростання патріотичних почуттів. Соціологічна група «Рейтинг» у серпні 2018 року оприлюднила результати дослідження динаміки патріотичних настроїв українців, вказуючи на його найвищий рівень. За результатами опитування, 82% громадян України вважають себе патріотами країни, 13% не відчувають патріотичних почуттів, 5% не змогли визначитися. По регіонах України загальна кількість патріотично налаштованих громадян перевищує 75%: Захід – 85%, Центр – 84%, Південь – 79%, Схід – 76%. Політичний експерт Олексій Якубін, коментуючи дані дослідження, відзначив, що «тут найхитріший нюанс в тому, як ставити саме питання про патріотизм. Насправді ті, хто трошки знає внутрішню кухню соціологічних досліджень, той знає, що часто такі нормативно пофарбовані питання краще респондентам не ставити. Ті, що відповідають, як правило, будуть малювати себе в кращому світлі в очах інтерв'юера» [45], тобто відповідь найчастіше буде позитивною. Експерт вказує на те, що підсумки опитування неможливо вважати точними через різницю в смисловій складовій патріотизму, бо кожен по-різному може інтерпретувати це поняття. Так само нюанси опитування є і у твердженні соціологів про кореляцію між підтримкою незалежності і почуттям

патріотизму, за його словами, «кореляція не дорівнює слідчо-причинному зв'язку», в соціології і статистиці це не так, кореляція означає вплив.

З розпадом СРСР зникла радянська комуністична ідеологія. За роки незалежності жодна влада не заповнила цей зчинений ідеологічний вакуум, через що не була чітко сформована концепція національної ідеї. При кожному Президенті України приймалася концепція або програма патріотичного виховання, де прописані основні положення та принципи патріотичного виховання:

- любові до Батьківщини, до рідної землі;
- національна спрямованість;
- готовність встати на захист національних інтересів;
- шанобливе ставлення до української культури;
- турбота про благо свого народу.

Були визначені й сучасні положення європейських цінностей: демократія, верховенство права, повага до прав людини, рівність, толерантність.

Але за роки незалежності України уявлення про патріотизм та напрямки його формування розвивались фрагментарно. Чіткої спланованої роботи в цьому напрямку не велося. Створюючи нові концепції, часто не проводиться моніторинг за визначенням працюючих методик. Кожна нова влада намагалася проводити цю роботу, але в своєму баченні, часто кардинально змінюючи напрямки. Прикладом служать діаметральні напрямки в період президентства В. Ющенка та Ф. Януковича. Під час складання програми, концепції з патріотичного виховання не було глибокого наукового аналізу теоретико-методологічної бази та нормативно-правових документів щодо підходу поняття української ідентичності. Кожного року держава витратила великі кошти на необґрунтовані програми, які не були реалізовані у повній мірі через відсутність конкретних механізмів та належного контролю за виконанням. Приймаючи кожен нову концепцію патріотичного виховання, державні органи не завжди проводили узгодження з іншими структурами та

неурядовими організаціями, які займаються подібною роботою. Не був визначений механізм контролю та координації діяльності структур, працюючих у напрямку патріотичного виховання.

дата документу	президент	назва документу
24.04.1999 №456	Л. Кучма	Указ Президента «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян»
15.09. 1999 р. №1697	Л. Кучма	«Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства».
15.11.2001 №1092	Л. Кучма	«Про національну програму відродження та розвитку Українського козацтва на 2000—2005 рр.»
17.04.2002р. №347	Л. Кучма	Реалізація патріотичного виховання молоді Міністерством освіти та науки «Національна доктрина розвитку освіти»
25.10.2002 №948/2002	Л. Кучма	«Про Концепцію допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання молоді»
22.05. 2003 N 865-IV	Л. Кучма	Постанова ВРУ «Про заходи Кабінету Міністрів України щодо захисту національних інтересів держави у сферах національно свідомого і патріотичного виховання молодого покоління та забезпечення умов його розвитку»
18.11.2003р. №1281-IV	Л. Кучма	Закон України «Про загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004-2008 роки»
12.12.2007р.	В. Ющенко	Указ Президента України «Про додаткові

№1209		заходи щодо підвищення боєздатності Збройних Сил України»
9.07.2008р №933-р	В. Ющенко	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Заходи щодо виконання у 2008 році Загальнодержавної програми підтримки молоді на 2004-2008 роки»
17. 09. 2008 р. N 1237-р	В. Ющенко	Розпорядження Кабінету Міністрів «Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми розвитку Українського козацтва на 2009-2011 роки»
27.10. 2009 р. 3754/981/538/49	В. Ющенко	«Концепція національно-патріотичного виховання молоді на 2009-2015 рр.»
30.03. 2011 р. №7542/1-11	Ф. Янукович	«Концепція загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013-2017 рр.»
16.06.15 Наказ МОН № 641	П. Порошенко	«Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді»
13.10.2015 №580/2015	П. Порошенко	«Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 — 2020 роки»

За допомогою заходів, прописаних у цих документах, уряд планував зменшити кількість бажаючих емігрувати з України вдвічі. Але останні дані соціологічних досліджень показують, що потік еміграції посилюється. Директор Інституту трансформації суспільства О. Соскін зазначив, що тимчасова й постійна форма еміграції дійшла до 10 млн. «З них на постійне або тимчасове місце проживання за останні десять років пішли десь 4 млн осіб. 6 млн – це ті, хто знаходяться в невизначеному стані: заробітчани, студенти, ті, хто на 100% ще не впевнені, що покинуть країну»[49].

Аналізуючи концепцію 2015 року, експерт в галузі університетської освіти С. Курбатов попереджав, що в документі не враховується регіональна специфіка та що нав'язувати певні уявлення держава не повинна. «Концепція

має створювати умови та сприяти розвитку відповідної діяльності, а не імперативно диктувати її форми та зміст» [54].

У статті Ю. Шейко в газеті «Українська правда» [54] наводяться приклади іноземних держав Франції, Німеччини, де на державному рівні уявлення про патріотизм зовсім не формуються. Сучасній Німеччині більш притаманний конституційний патріотизм, бо люди пишаються досягненнями своєї демократичної держави. У країні, яка пережила три періоди патріотичного виховання (Германської імперії, Третього Рейху та НДР) вважають, що наявність предмету «суспільствознавство», де формується критичне ставлення до державного та суспільного ладу, цілком достатньо. Франція не проводить заходи національно-патріотичного виховання, там більш зосереджуються на підтримці, виробництві та експорті свого культурного продукту. У польських агітаційних роликах постійно лунають обіцянки, що держава перетвориться і буде базуватися на принципах верховенства права, солідарності та справедливості. Все це робиться заради того, щоб молоді люди залишалися на Батьківщині будувати своє майбутнє.

Патріотизм по-американськи в Європі називають «наївним», бо країна увішана прапорами, кожен шкільний день починається з клятви вірності прапору, але за рішенням суду не можна людину змушувати виголошувати клятву, також ніхто не повинен вставати, щоб висловити повагу прапорові.

Аналізуючи зміст концепцій, спираючись на науково-методичні засади можна виділити декілька видів патріотичного виховання: військово-патріотичне, національно-патріотичне, громадянське, цивільно-патріотичне та героїко-патріотичне виховання.

Виховання з військово-патріотичним направленням є пріоритетним в питаннях національної безпеки, і особливо в складні для держави часи. На сьогоднішній день це один з актуальних та найбільш суперечливих напрямків. Президент П. Порошенко в своєму щорічному зверненні до Верховної Ради 2018 року оголосив про відновлення боєздатності армії та зробив акцент на необхідності подальшого її посилення, щоб якомога швидше привести

українські війська до стандартів НАТО. Для цього фінансове забезпечення військовослужбовців в 2019 році збільшать на 37%. За версією Global Firepower, рейтингу військової могутності, Україна посіла 8 місце серед всіх держав, що не входять у НАТО. У Глобальному індексі військової могутності Global Firepower Україна за 2017 рік піднялася на одну сходинку серед найсильніших армій в світі, але це нижче, ніж до початку АТО на Донбасі. Також спостерігається стійке падіння престижності армії. «Станом на 5 листопада 2018 року, відповідно до плану, призвали до лав Збройних Сил України 39,5%. Явка призовників, які мають прибувати на призовні дільниці районних призовних комісій, вкрай низька» [37].

Українські правозахисники стурбовані, що об'єктивні та суб'єктивні процеси значно загострили національне питання. Часто спостерігається переродження патріотизму в націоналізм, втрачено також і справжнє значення та розуміння інтернаціоналізму. Крім падіння престижу військової та державної служби, в суспільстві поширюється невмотивована агресивність, індивідуалізм та цинізм. Українці перестали відчувати себе в безпеці на вулицях рідних міст. Поліція безсила проти дій націоналістів С14 та активістів екстремістської організації «Братство».

Українська тема знаходиться під пильною увагою зарубіжних ЗМІ: Independent, Politico, Associated Press, Washington Post і Neue Zuercher Zeitung. Кореспондент Independent Джек Лош, в статті «Ukraine crisis: Nostalgia leads rebel-held region back to Soviet era» зачіпає проблеми ситуації на сході країни. Андре Відмер (видавництво Neue Zuercher Zeitung) у статті «Die nationalistischen Kinder der Revolution» піднімав питання добровольчих батальйонів, що діють на Донбасі, та діяльності «Правого сектора». Німецький політолог Андреас Умланд писав, що в «Правому секторі» повно гомофобних расистів і переконаних неонацистів. У 2014 році добровольчі батальйони в військових діях відігравали вирішальну роль. Їх діяльність фінансували волонтери та олігархи. Коли українська армія стала сильнішою, держава намагається відновити власну монополію на застосування сили, за рахунок

інтеграції добровольчих батальйонів в структури безпеки. Андреас Умланд висловлював припущення, що на наступних виборах «Правий сектор» самотійно або об'єднавшись з радикально-націоналістичною партією «Свобода» можуть отримати понад десять відсотків голосів виборців. Адміністрація президента, з одного боку, побоюється цих бійців через націоналістичні позиції та висловлювання про протидію режиму президента. З іншого боку, заграє, фінансуючи дитячі та молодіжні табори, куди мають доступ радикали.

Міжнародне агентство інформації та новин Associated Press вже неодноразово робило репортажі про дитячі табори військово-патріотичного спрямування під Києвом та в Тернопільській області, створені радикально-націоналістичними українськими угрупованнями, які фінансуються Міністерством молоді та спорту. У статті Associated Press[63] вказується, що Міністерство залучило 4 мільйони гривень (близько 150 тисяч доларів) для фінансування деяких молодіжних таборів серед побудованих націоналістами. На думку міністерства, такі табори є метою «національно-патріотичне виховання», але це пряме порушення «Конвенції ООН про права дитини» та факультативного протоколу щодо участі дітей у збройних конфліктах. Насторожує і заява керівника табору Черкашина про те, що важливо заохотити молодь націоналістичною думкою, а також «викликами, які могли б повністю зруйнувати» європейську цивілізацію.

2.2. Патріотизм у системі цінностей молоді України

Після військових дій на сході країни питання трудової міграції українців є на сьогодні найбільшою загрозою для держави. Безвізовий режим України з Євросоюзом зменшив кількість бажаючих працевлаштуватися на рідній землі.

За даними українських ЗМІ понад 120 тисяч українців навчаються у Польщі. І отримавши освіту, висловили бажання працювати в Європі.

Влітку 2017 року німецький Фонд імені Фрідріха Еберта (Friedrich Ebert) і Центр Нова Європа спільно із соціологічною компанією GfK Ukraine проводив дослідження серед української молоді, вказавши, що 72% української молоді не має бажання надовго залишати країну, але в той же час кожен четвертий висловлює бажання емігрувати[43].

Опитування соціологічної групи «Рейтинг» на замовлення Міжнародного республіканського інституту (IRI) теж розкривають проблему майбутнього молоді. Директор IRI Стівен Нікс висловив свої побоювання, вважаючи зростання песимізму молодіжного середовища, яка в 2014 році активно підтримала «проєвропейський» курс, ударом по політиці держави. В країні не вдалося досягти єдності між Заходом та Сходом в поглядах на відносини з ЄС / НАТО та Росією.

З огляду на важливість настрою молоді, і вважаючи її головною рушійною силою і стратегічним ресурсом держави, було проведено дослідження YMCA України, модерованих групових дискусій на тему «Ціннісні орієнтації, проблеми та очікування молоді» (YMCA України, за сприяння Міністерства молоді та спорту України). Серед питань тематичних блоків, обговорення модерованих груп із зайнятості, навколишнього середовища, здоров'я, хорошого життя та духовних цінностей, громадянського суспільства, додатково в Україні підіймалися і проблеми патріотизму.

Молоді респонденти у віці від 17 до 20 рр. були представниками соціально активної молоді, обговорення торкнулося суперечливих сторін патріотизму, підняли питання кордону між конструктивною і деструктивною формами патріотизму, цінностей демократії, ставлення до строкової служби. Молоді люди відзначили невисокий рівень патріотизму, але у зв'язку з анексією Криму та військовими подіями на Донбасі вказували на підйом патріотичних почуттів.

Молодь активно об'єднувалась у вирішенні соціальних проблем країни, виявила активність у волонтерському русі, але вказує, що не відчуває зацікавленості у собі як майбутньому держави. Європейські програми, на жаль, не торкнулися всієї молодіжної політики, а тільки вищих навчальних закладів. Реалізація молодіжної політики із залучення молоді до активного громадського життя проходить шляхом імплементації Європейської хартії участі молодих фахівців у місцевому та регіональному житті. Також молодь в процесі МГД відзначила, що влада не є зразком справжньої патріотичної поведінки і моральним авторитетом.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.

Морально – духовна складова суспільства визначає змістовну спрямованість патріотизму, який вважається стабілізуючим чинником народної єдності та національної безпеки.

Питання національної безпеки сьогодні особливо актуальні через кризу сучасних систем безпеки. Мається на увазі повна або часткова втрата системою забезпечення національної безпеки здатності виконувати покладені на неї функції, через дестабілізуючі фактори як ззовні, так і всередині. Ці дії, можуть привести до деградації традиційного процесу життєдіяльності, життєзабезпечення етнонаціональної спільності, та спричинити за собою соціально-психологічну кризу суспільства. Тому в останні роки вчені все частіше приділяють увагу проблемам забезпечення національної безпеки України, бо при створенні програм національної безпеки країни, простежується необхідність в науковому обґрунтуванні методологічного забезпечення системи та чітко сформованої концепції національної ідеї України.

Численні соціологічні опитування відстежують динаміку патріотичних настроїв серед українців та фіксують зростання патріотичних почуттів протягом останніх п'яти років. Але треба визначити, що підсумки опитування

можуть відрізнятися через різницю в смисловій складовій та особистої інтерпретації визначення патріотизму. Варте зазначити те, що патріотичні почуття зовсім не означають певну обов'язкову модель патріотичної поведінки. На це впливає ряд факторів.

1. По-перше, саме розуміння патріотизму у багатьох людей досить розпливчате, і кожен розуміє під ним щось своє.
2. По-друге, людина може мати свою уяву стосовно того, що є добрим для держави, і це не обов'язково може бути курс, яким на даному етапі керується держава.

Саме тому не можна говорити про явну кореляцію між рівнем патріотичного настрою та підтримкой тих чи інших патріотичних рухів в країні, ідей тощо.

З розпадом СРСР визначився ідеологічний вакуум на пострадянському просторі. Навчальні заклади продовжували за методикою комуністичної ідеології проводити заходи, які повинні були сприяти формуванню патріотичних почуттів у підростаючого покоління.

За роки незалежності жодна влада не заповнила цей зчинений ідеологічний вакуум, чітко сформованою, науково – методологічно обгрунтованою концепцією національної ідеї України. Поняття українського патріотизму розвивалось фрагментарно, без застосування моніторингу працюючих методик. Також не визначена спадкоємність в просуванні сучасних концептуальних підходів у вихованні патріотичних почуттів у молоді. Кожна нова концепція патріотичного виховання приймалась без широкого обговорення на державному рівні з іншими структурами та неурядовими організаціями, які займаються подібною роботою.

Не був визначений механізм контролю та координатації діяльності структур, працюючих у напрямку патріотичного виховання.

При формуванні українських методичних підходів в питанні формування патріотичних настроїв в суспільстві, необхідно враховувати і

аналіз виховання патріотизму європейськими державами. Визначити раціональні підходи зарубіжних країн для інтегрування в українські реалії.

Одне з провідних складових патріотичного виховання в питаннях національної безпеки, є військово-патріотичне виховання.

Проблемами військово-патріотичного виховання потрібно займатися комплексно та на державному рівні, починаючи з економіки країни, підключаючи фахівців соціально-політичних дисциплін, юристів, педагогів та психологів. Тільки в такій єдності можна ставити цілі військово-патріотичного виховання і визначати засоби їх досягнення, оскільки це має бути цілеспрямована, систематична робота з формування ідейно-політичних, морально-психологічних якостей, необхідних для збройного захисту країни, та процес оволодіння технічними знаннями і фізичного вдосконалення особистості.

Особливо відповідально потрібно підходити до військово-патріотичного виховання молодшого покоління. Враховуючи специфіку вікових психолого-педагогічних характеристик та історичного досвіду поколінь.

Отже, якщо реформи в галузі молодіжної політики залишаться на папері, уряд країни втратить шанс використання громадянської активності молоді для зміцнення її патріотичних настроїв і залучення в громадське життя суспільства. «Молодь в Україні, незважаючи на наявні труднощі матеріального і психоемоційного плану, є орієнтованою на втілення цінностей постматеріального гатунку. Вона пов'язує вартості самореалізації з патріотизмом як громадянською чеснотою, відтак, виокремлює значущість країни від поведінки тих представників державної влади, що не слугують взірцем відданості» [18, с. 97].

Від формування довіри до влади залежить формування еміграційних настроїв не лише у молодих фахівців, а й молодого покоління в цілому. Адже робота з молоддю є однією з головних складових процесу європейської інтеграції України, бо саме на молодь покладається соціальне навантаження,

бо саме її трудова діяльність – це джерело соціального забезпечення непрацездатної частини населення, нарахування пенсій та допомог.

РОЗДІЛ III

МІСЦЕ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національна безпека є одним з центральних питань політології та права, оскільки охоплює безпеку особистості, бізнесу, держави й усього суспільства. Безпека в державі забезпечується за допомогою спеціальних служб, але найбільш значущим фактором, що гарантує безпеку, є патріотизм. Патріотизм – це фактор, який сприяє об'єднанню населення країни на шляху її розвитку. Активізація патріотичного компонента останніх років оголила недоліки в області виховання патріотизму, відсутність культурних базових цінностей і небезпеки придбання націоналістичного забарвлення.

Система патріотичного виховання не є константою в межах однієї держави. Зміни в політичній, економічній, соціальній системі знаходять відгук і зміни в патріотичному вихованні, основи якого закладаються в ранньому дитинстві, через любов до родини, до «малої батьківщини», формування відбувається протягом усього життя під впливом соціокультурного середовища проживання. Асоціативно це пов'язують з виховним процесом навчальних закладів усіх рівнів. Українські події останніх років показують, що розглядаючи це питання, не можна зводити все до молодіжної аудиторії, бо виховання почуття громадянської солідарності, з усвідомленням історичних особливостей формування території України, її місця в полі міжнародної глобалізації, не має вікових меж. Науковець Кротюк В. А. у дослідженні патріотизму вказує на те, що «роль і значення патріотизму зростають на різких зламах історії, коли об'єктивні тенденції розвитку суспільства супроводжуються підвищенням громадянської активності (війни, навали, соціальні конфлікти, революційні потрясіння, загострення кризових явищ, боротьба за владу, стихійні та інші лиха тощо)» [30]. Це висловлювання

характеризує українську ситуацію, особливо в період подій, починаючи з 2014 року.

3.1. Національна безпека в контексті сучасного політичного процесу України

Перегляд ставлення до питань національної безпеки спостерігається у всьому світовому суспільстві. Зростання терористичних атак у великих містах різних країн, техногенні катастрофи та спалахи військових конфліктів змусили розширити рамки вивчення питань національної безпеки.

Перед Україною стоїть завдання визначення пріоритетів суспільно-політичного розвитку в ракурсі забезпечення національної безпеки. Для країни, що вийшла на рівень незалежної держави в загальному розумінні, це є засобом самозбереження народу. Це - своєрідна система державно-правових та суспільних гарантій по забезпеченню життєдіяльності як окремої людини, так і України в цілому.

Період з 2014 року виявився найважчим в історії української незалежності. В країні не сформовані теоретичні основи політики національної безпеки. Не виправдалися і розрахунки, пов'язані з курсом на євроінтеграцію: відтік з країни перспективної робочої сили, військові дії на сході, обвал економіки та суперечності, пов'язані з реформуванням країни, ускладнили легітимізацію національних інтересів країни. В умовах виявлення взаємозв'язку глобалізації економіки та зростання міжнародної економічної злочинності, що виявляється в маніпуляціях з капіталом, незаконних оборотах наркотиків та зброї, поняття зовнішньої та внутрішньої безпеки злилися воедино. У дослідженнях цього питання акцент робиться на системний підхід до питань національної безпеки, розглядаючи їх зовнішні та внутрішні

аспекти. Сучасна практика формування поняття безпеки нації вибудовується в ланцюжку: особистість, суспільство та держава.

Державна безпека – це гарантія:

- незалежності України;
- територіальної цілісності;
- недоторканності кордонів;
- цілісність соціально-економічної структури.

Безпека суспільства - це:

- створення умов для здійснення демократичних свобод;
- створення системи захисту від протиправних посягань;
- гарантія розвитку структури суспільних інститутів.

Безпека особистості - це:

- гарантія всіх життєво важливих інтересів людини;
- створення умов для реалізації фізичного та інтелектуального потенціалу як в особистих інтересах, так і в громадських;
- гарантія прав і свобод наданих Конституцією;
- створення політичних і юридичних гарантій свободи людини.

З приводу розуміння системи національної безпеки, у дослідницькій роботі «Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України» автор Пирожков С. І.[46] виділяє наступні структурні аспекти:

- державно-політичний;
- соціально-економічний;
- національно-культурний;
- екологічний;
- інформаційний;

У державно-політичному аспекті в умовах незалежності України, новим напрямком в роботі національної безпеки є питання територіальної цілісності та недоторканості кордонів. Відповідальність за це покладається на збройні сили, службу безпеки, органи внутрішніх справ та дипломатичні відомства,

які повинні діяти в суворому дотриманні міжнародного права, тісної співпраці з Організацією Об'єднаних Націй, підтримкою політики збереження стратегічної стабільності та зміцнення миру.

Основою незалежності є економічна безпека. Створення міцної економічної структури з використанням внутрішніх ресурсів здатне задовольнити основні потреби народу. Забезпечення умов для розвитку передових технологій, розвиток інформаційного простору з урахуванням екологічних вимог створюють базу для підвищення наукового потенціалу та інтелектуальної конкурентоспроможності країни.

Отримання перевіреної інформації на будь-якому рівні дає можливість об'єктивно оцінювати ситуацію в країні та за її межами, своєчасно реагувати та приймати правильні рішення. Стрімкий розвиток сучасних інформаційних технологій дозволяє говорити, що інформаційна безпека за рівнем значущості може претендувати на перше місце. Кожного року збільшуються показники терористичної злочинності: як інформаційного тероризму, так і хакерських атак. Коли Україна зіткнулася з інформаційною складовою гібридної війни, забезпечення інформаційної безпеки набуває дуже важливого значення. Закон України «Про основи національної безпеки України» [1] розкриває основні потенційні загрози в інформаційній сфері України. Більш поширений перелік загроз надано в роботі Жайворонок О.І., де виокремлено:

- провокування конфліктів національного, релігійного та міжетнічного характеру;
- розповсюдження ідей масових заворушень;
- розпалювання ідей сепаратизму;
- посягання на державний суверенітет, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний та оборонний потенціал України;
- проведення інформаційних операцій та актів зовнішньої інформаційної агресії;
- комп'ютерна злочинність та хакерські атаки;
- розвідувальна та підривна діяльність іноземних спеціальних служб;

- розголошення державної, конфіденційної інформації, що є власністю держави;
- дискредитація політики держави та підрив авторитету органів державної влади та окремих державних діячів;
- прояви обмеження свободи слова і доступу до інформації, а також інші обмеження прав та свобод людини та громадянина у даній сфері;
- поширення культу насильства, порнографії, проявів аморальності;
- маніпулювання громадською думкою, поширення неперевіреної інформації;
- зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки, пов'язаних з інформаційною сферою;
- науково-технологічне відставання України;
- нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції;
- зниження внутрішнього попиту на підготовку науково-технічних кадрів, падіння престижу науково-технічної праці;
- еміграція висококваліфікованих кадрів за межі України [19].

Рівень безпеки можливо забезпечити тільки шляхом реалізації заходів політико-економічного та організаційного напрямку, націленими на попередження, виявлення та нейтралізацію дій, які можуть завдати збиток чи перешкоди до реалізації прав громадян та інтересів країни.

Збереження звичаїв та традицій українського народу, його історії, мови, культури та релігії складають основу духовної безпеки та сприяють формуванню патріотизму.

Не може залишитися без уваги той факт, що зараз під гаслом декомунізації змітається без розбору вся спадщина минулого. Серйозність цього питання полягає в тому, що в старшого покоління було практично вилучено ідеали патріотизму і ціннісні орієнтири, за якими вони будували своє життя. Це питання вимагає серйозного теоретичного аналізу, тому, що осмислення багатой історичної спадщини попереднього покоління, його аналіз в ракурсі

соціокультурного підходу та виявлення його проблем і суперечностей сприяє формуванню сучасних основ патріотизму.

Дуже болючим для України є мовне питання. Україна – багатомовна країна, але третя частина етнічних українців є російськомовною. Це - велика частина корінного населення столиці, Південний Схід країни та жителі великих індустріальних міст. За даними опитувань КМІС [25], населення Південно - східних регіонів вживає для спілкування російську мову:

- Донецька область - 93%
- Луганська область - 89%
- Одеська область - 85%
- Запорізька область - 81%
- Харківська область - 74%
- Дніпропетровська область - 72%
- Миколаївська область - 66%

Тема «російськомовних українців» залишається актуальною і сьогодні. Особистісний рівень суб'єкта національної безпеки України на елементарному рівні можна уявити як людей - представників різних національностей, які вільно і без будь-якого примусу інтегрувалися в суспільство українського народу, приймають його національні цінності та інтереси. Українські націонал-патріоти вважають, що тільки українська мова зможе об'єднати українців в політичну націю, практично заперечуючи факт, що патріотом України може бути й російськомовний українець.

У 2016 році з ініціативи блогера Мартіна Бреста було проведено флешмоб "Я патріот України - і я говорю російською". Метою флешмобу було бажання показати, що Україна це набагато ширше, ніж нав'язує пропаганда. Для участі у заході потрібно було розмістити на сайті свою фотографію з відповідним написом. Виставлені фотографії викликали інтерес і масові дискусії у соціальних мережах. Але найбільш примітним фактом, було те, що велика частина фотографій були надіслані з фронту, від людей які зі зброєю в руках захищають кордони України.

Примусова, адміністративна українізація ніколи не дасть хороших результатів. Можна змусити вивчити мову, але змусить змінити рідну мову майже неможливо, це більш нагадує психологічне насилля над людською особистістю. У багатонаціональній СРСР російська мова виконувала функцію загальносоюзної мови, але не робила носіїв мови росіянами. Взяв курс на євроінтеграцію, необхідно переглянути погляди на мовну політику. Сьогодні, бути одномовною країною в Євросоюзі – дурний тон, бо вважається, що це ознака цивілізаційної відсталості. У більшості, розвинені та успішні країни мають кілька офіційних мов. У сучасних умовах для реалізації людиною себе як особистості, його мотиваційні переваги безпосередньо залежать від рівня володіння державною, етнічною та іноземною мовами.

Держава може стати гарантом для своїх співгромадян тільки в тому випадку, якщо робота буде йти в контексті об'єднання всіх аспектів в єдине ціле на теоретичному та практичному рівні. Неможливо віддавати перевагу жодним вибіркоким напрямам, тому що створений перекіс призведе до збою у системі національної безпеки. Події останніх п'яти років підтвердили, що порушення цілісності країни призвели до збою в життєдіяльності всієї країни. Також нацбезпека - це єдина справа всіх об'єднань державного, політичного та соціального напрямку діяльності.

Визначення поняттєвого апарату методології національної безпеки має велике значення в умовах сучасної України. Змішання або підміна таких понять як «небезпека», «загроза», «ризик», «виклик», ігнорування їх чіткого розуміння можуть завдати великої шкоди як на державному рівні, так і на рівні інтересів особистості та суспільства. Поняття «небезпека» і «загроза» не тотожні за своїм спектром прояву, а тому можуть сприяти дезінформації органів державної влади, що забезпечують національну безпеку. Це призведе до втрати часу на з'ясування джерела загрози та неефективності використання національних ресурсів.

Гарантування національної безпеки не може здійснюватися без активної участі в цьому процесі громадянського суспільства. Об'єднавчою силою у

вирішенні питань зовнішніх проблем можуть стати патріотичні настрої в суспільстві. Упор в цьому питанні держава ставить на формуванні свого роду політичного поняття «державний патріотизм». Досягається це за допомогою подачі спеціально підібраною інформацією, різних політтехнологічних практик, які формують любов до держави як до Батьківщини, роблячи патріотизм частиною державної політики та засобом досягнення своїх цілей. Підміна понять «почуття до Батьківщини» та певної «держави» ускладнюють аналіз соціологічних досліджень, тому що відбувається підміна на рівні почуття чи ідея. Людина може бути патріотом своєї Батьківщини, але не прихильником влади або діючого режиму.

Підсумок вищезазначеного складається в тому, що національна безпека України повинна охоплювати три взаємопов'язані напрямки: безпеку людини, суспільства та держави, де об'єднавчою силою та підтримкою у вирішенні питань зовнішніх проблем можуть стати патріотичні настрої в суспільстві. Мовне питання сьогодні вимагає теоретико-методологічного перегляду, тому, що визнаючи цінність однієї мови, політики маніпулюють свідомістю людей та прирікають державу на постійну тему для суперечок. У більшості, розвинені та успішні країни мають кілька офіційних мов.

3.2. Особливості патріотичного виховання українців на території АР Крим (пілотажне опитування кримчан в соціальних мережах)

Події 2014 роки дали не тільки поштовх до формування патріотичних настроїв. Оцінку дій або бездіяльності влади будуть давати політологи, юристи та історики, але те, що події почали розгортатися за трагічним сценарієм, спровокували загибель людей, привели до розколу країни, залишається фактом. Безпеці країни завдано серйозної шкоди. Україна виявилася втягнутою у військовий конфлікт на сході країни, та територія АР

Крим, була визнана тимчасово окупованою в результаті збройної агресії Російської Федерації.

За даними соціологічних досліджень групи «Рейтинг», на початку незалежного існування України як держави майже половина української молоді патріотами себе не вважала, практично не цікавилась минулим країни, політикою та не пишалася своїм українським походженням.

Причини полягають в тому, що зміни у політичному та економічному житті зазвичай не тільки негативно позначаються на виробництві, освіті та культурі країни, а й дезорієнтують населення. Відсутність національної ідеї, низький рівень впевненості у завтрашньому дні, складне історичне минуле України спричиняли низький рівень патріотизму у країні.

На формуванні патріотизму жителів Криму свій відбиток залишили події 1954 року. Жителі Криму стають заручниками політичних інтриг. Й сьогодні залишаються загадковими мотиви передачі півострова Україні у 1954 році. Було висунуто багато версій: вирішення питань економічного характеру, прагнення змін етнічного складу УРСР, отримання підтримки української номенклатури та навіть роль дорогого подарунка до святкування 300-річчя Переяславської ради та інші. Думкою жителів Криму керівна влада не цікавилася. Тож рівень українського патріотизму на цих землях завжди був іншим.

Згідно загальноукраїнського перепису населення 2001 року 58,5% від загальної чисельності населення становили етнічні росіяни, на частку українців доводилося 24,4%, чисельність татар була 12%. До 5% кримського населення були представники більш ніж 120 етнічних груп. Кримчани, завдяки особливому статусу АРК, поліетнічності території, взагалі мали проблеми із самоідентифікацією та їх інтеграції в українське суспільство. Це спричинило проблеми, що згодом виявилися під час окупації, адже частина кримського населення так чи інакше підтримала окупацію, чи просто проявила байдужість та пасивність щодо подій.

З 2014 року Крим знаходиться в центрі уваги соціологічних досліджень. Існує полеміка про коректність дослідження, методів вивчення громадської думки півострова у складній геополітичній ситуації. Інтерес до соціального об'єкта, що знаходиться в нестабільному стані перехідного періоду залишається досить високим. Питання досліджень Криму дуже різноманітні, охоплюють практично всі сфери. Починаючи від загального соціального самопочуття і самооцінки матеріального становища, розглядаються територіально-громадянська ідентичність, джерела отримання інформації та багато інших. Найпопулярнішим питанням є референдум 2014 року і ставлення до анексії Криму Російською Федерацією.

Досить малодослідженою темою залишається те, яким чином виховувалося саме молоде покоління кримчан, що отримали своє виховання саме за часи незалежності України, яку увагу приділяла кримська влада саме українському патріотичному вихованню на півострові, який характер воно мало, та чи було воно взагалі. Дивлячись у минуле та вивчаючи його помилки, ми можемо попередити наступні політичні негаразди країни, і саме тому виникла ідея проведення цього дослідження, мета якого полягає в отриманні найбільш повної соціологічної інформації щодо патріотичного виховання у Криму за період незалежності, та вироблення системних заходів щодо виховання сучасного – українця та патріота.

Робочі гіпотези дослідження:

- Кримська влада майже не приділяла уваги патріотичному вихованню української молоді.
- Відсутність патріотичного виховання призвела не тільки до пасивності молоді у тяжкі для країни часи, а й створила базу для безперешкодної окупації півострова.

Об'єкт дослідження – патріотичні почуття молоді Криму віком від 18 до 30 років.

Предмет дослідження – взаємозв'язок помилок патріотичного виховання з подіями, що призвели до анексії Криму.

Мета дослідження: отримати найбільш повну соціологічну інформацію щодо патріотичного виховання у Криму за період незалежності, вироблення системних заходів щодо виховання сучасного українця та патріота з урахуванням помилок, допущених на території Криму.

Завдання:

- дослідити загальні уявлення молодих кримчан щодо патріотизму, його рівень.
- відстежити, як саме відбувалося патріотичне виховання молодих кримчан у дитинстві, чи достатньо уваги цьому питанню приділялося взагалі.
- виявити трансформацію патріотичних поглядів та почуттів молодих кримчан у зв'язку з окупацією Криму та порівняти, якими вони були «до» та «після» окупації.
- розробити певні рекомендації щодо того, як повинне було здійснюватися патріотичне виховання молоді Криму, щодо врахування помилок допущених українською владою на території Криму.

Основні етапи проведення дослідження

I етап – складання анкети для опитування (Додаток А), збір інформації (жовтень - листопад 2018 р.)

II етап – обробка та аналіз отриманих даних (листопад – грудень 2018 р.)

III етап – узагальнення матеріалів соціологічного дослідження. Підготовка висновків, інформацій та рекомендацій для розробки комплексу заходів з підвищення рівня патріотизму молоді з урахуванням помилок, допущених на території Криму (грудень 2018 р.)

Методика дослідження

Поставлені в дослідженні завдання будуть вирішені за допомогою пілотажного, онлайн-опитування через формалізовану анкету з використанням закритих та відкритих питань у Google-формулах в соціальних мережах Facebook, та аналізу отриманих даних.

Інструмент дослідження: формалізована анкета з використанням закритих і відкритих питань.

Емпірична база роботи: авторське дослідження (анкетування).

Аналіз дослідження:

1. Розуміння патріотизму. Що є патріотизм особисто для Вас?

Необхідна умова для того, щоб бути патріотом своєї країни – це розуміння того, що є патріотизм. Респондентам було запропоновано обрати із декількох традиційних варіантів складових патріотизму ті, що вони вважають найголовнішими. За результатами дослідження, провідними для кримчан виявилися наступні якості (Додаток Б):

- Прагнення працювати для процвітання своєї країни (53,8% респондентів);
- Повага, знання історії та культури своєї країни (53,8%);
- Любов до Батьківщини, гордість за країну (51,3%);
- 33% обрали варіант «Готовність встати на захист країни зі зброєю в руках».

В цілому, доволі позитивна картина, адже у респондентів присутнє ясне розуміння того, що патріотизм – не тільки про абстрактні явища, як «любов» та «гордість», а й безпосередньо пов'язаний з дійовою складовою: працею на користь державі, а не пустими гаслами. Цей факт говорить про досить високий рівень розуміння, що виходить за найбільш поширену та загальновживану думку про те, що патріотизм – це «любов до своєї країни». Адже саме дії найбільш яскраво та вірно передають настрої та пріоритети суспільства.

Але разом з тим, лише незначна кількість молоді (5%) висловила думку, що патріотизм означає «підтримку офіційної державної ідеології» та «Дотримання державних інтересів при їх збігу з особистими», що свідчить про чітке розмежування понять «країни» та «держави». Варіант дотримання державних інтересів коли вони йдуть всупереч особистим не був обраний жодним респондентом взагалі.

Особливості патріотичного виховання на півострові

За словами респондентів, патріотичному вихованню приділялася зовсім невелика кількість уваги. 53,% респондентів відзначили, що за шкільні чи університетські роки їм взагалі не прививалася ані любов до України, ані повага до її національних символів та цінностей, тобто патріотичної складової у вихованні не було, а 17.9% респондентам було важко пригадати якісь приклади вищезазначених явищ, але разом з тим вони не могли сказати, що патріотична складова в їх вихованні була відсутня взагалі. З тих же, хто зазначив патріотичну складову у своєму вихованні, 72% респондентів зазначають що її було замало, та цьому питанню треба було приділяти більше уваги.

Але навіть при такому положенні справ, з опитуваних нами молодих кримчан 74,4% назвали себе патріотами України. Одразу необхідно зазначити один важливий момент дослідження: ми не намагалися вивести дані, які були б репрезентативними в масштабі усього Криму, тобто це не означає, що наразі дійсно більше кількість українців Криму є патріотично налаштованими. Дослідження має скоріш експертний характер, та респонденти шукалися через локальні кримські групи у соціальних сітях, бо хто знає ситуацію на півострові краще, ніж самі кримчани? Тобто, повертаючись до аналізу самого дослідження, маємо цікавий факт: лише 10,5% з патріотично налаштованих кримчан свій патріотизм пов'язують саме із вихованням. Усі інші, хто стали або залишилися патріотами, дійшли до цього самі все в більш свідомому віці, в більшості завдяки Інтернету, і ніяк не пов'язаним із діяльністю саме кримських ЗМІ. Необхідно відзначити, що і зараз, при відсутності офіційного українського телемовлення на території півострова, респонденти продовжують споживання новинних каналів України.

Оцінка рівня патріотичного виховання на півострові за шкалою від 0 до 10, де 0 – найнижчий рівень, а 10 – найбільший, показала, що найбільша

кількість респондентів зазначила саме цифру 0, трохи менша – одиницю, двійку та трійку по спадаючій.

Помилки патріотичного виховання очима самих кримчан

Метод анкетування має ряд певних переваг, найпривабливішими з яких є оперативність, економічність, а в нашому випадку провідним фактором вибору саме анкетування є ще й можливість респондентам залишатися анонімними, адже політична ситуація на півострові не дозволяє респондентам почуватися вільно та давати правдиві відповіді, знаючи що за них можливі майбутні переслідування. Більшість людей просто відмовилася би брати участь в дослідженні без умов анонімності. Крім того, згідно нового законодавства РФ, публічне визнання Криму українським карається кримінально. З огляду на це, мало хто з людей погодиться на дослідження, проведене з української території, тим паче в режимі онлайн, коли респонденти не бачать кому та куди направляються їх відповіді.

І саме тому, що нашим респондентам була запропонована безпека та анонімність, ми зібрали дані про те, які дії кримської влади у питаннях патріотичного виховання молоді були помилковими та не досягли своєї цілі.

Оскільки опитування має характер саме експертного дослідження, а не масового, адже опитувалися лише люди, що бачили все на власні очі, ми все ж припускаємо долю суб'єктивності у кожній думці. З причин, які ми зазначили раніше, ми не мали змоги провести масове опитування, тому звузили опитування до масштабів експертного, де прийняли участь 59 осіб, які були достовірно освічені у тематиці дослідження. Що стосується вибірки, у експертному дослідженні головними критеріями у виборі респондентів є їх компетентність і здатність надати актуальну та цікаву у рамках дослідження інформацію. Тому, пріоритет віддається не стільки чисельності виборці та репрезентативності, а якісними показниками. Компетентність експертів та

правдивість їх тверджень в даному випадку і складають собою репрезентативність, кажучи трохи метафорично.

Перелік тверджень та думок отриманих в ході дослідження:

1. Держава в цілому не приділяла належної уваги патріотичному вихованню в Криму, не вживала належних заходів, спеціальних програм.
2. Великий обсяг російської пропаганди та відповідно: проросійські настрої.
3. Держава мала змогу покращити ситуацію за допомогою вдосконалення самої концепції патріотизму. Маючи ресурси та приклад інших держав, влада виявила повну бездіяльність.

Респондент N: «На мій погляд, і сьогодні не береться потужна зброя - російськомовний український патріотизм, коли патріот України не є етнічним українцем (як більшість кримчан), але розділяє цінності та прагнення країни, за прикладом найбільшої демократії в світі - Сполучених Штатів Америки, де незалежно від мови й походження, кожен американець любить і цінує свою країну. Було б здорово, якби в той час були б організовані російськомовні українські ЗМІ, засновані на патріотичних цінностях».

4. Безініціативність влади з приладу відкриття національних шкіл. Ті які існують були відкриті за ініціативою батьків та ентузіастів. Респондент N: «Держава нічого не зробила для того, щоб у Криму були відкриті національні школи. Їх відкривали батьки і вчителі-ентузіаста. Держава досі не розібралася, чому так сталося, і робить ті самі помилки. Держава досі не поцікавилася долями тих вчителів, які дійсно були патріотами в Криму. Держава платить пенсії зрадникам, що ходили на фейковий референдум у Криму і отримують паралельно пенсії від держави-агресора. Кого могли виховати такі вчителі?»

5. Недостатній рівень викладання історії України, української мови та літератури. За свідченням респондентки, в 90-х роках у багатьох школах не було навіть підручників з української мови та літератури, і тому рівень вивчення цих предметів навіть не потребує коментарів. Респондент N: «В нашій школі навіть мову не вивчали. Тільки українську літературу, але не

найкращі її надбання. Так само погано викладалася українська історія. А російська пропаганда навпаки працювала краще й російські міфи дуже добре укорінилися у деяких головах. Державі потрібно було більше уваги приділяти мові, створенню якісного українського контенту та поширенню українських традицій. Ми б усе це засвоїли, якщо б воно в нас було».

6. В цілях культурного обміну та інтеграції кримчан українського походження в українське суспільство, дуже корисним було б організовувати екскурсії школярам та студентам до інших частин України, адже на той час значна частина молоді Криму ніколи не була за його межами.

Респондент N: «Я з м. Севастополь, значна частина населення (зокрема, викладачі) якого дуже зверхньо ставляться до України, її культури тощо. Важко сказати, як саме мала діяти держава. Але коли тебе оточують люди із такими поглядами, ти їх автоматично наслідуєш. Мабуть, був потрібен активний культурний обмін та комунікація між різними областями України, особливо серед школярів...».

Рекомендації щодо патріотичного виховання від кримчан

В ході дослідження ми опитали респондентів не тільки про помилки, які, як на їх погляд припустила влада, а й дізналися про їх очікування, тобто як самі кримчани хотіли б бачити програму патріотичного виховання на Кримському півострові. Побажання були наступними:

1. Як вже було зазначено до цього, молоді був вкрай необхідним культурний обмін із молоддю інших частин України.
2. Популяризація української культури через відповідні заходи (фестивалі, ярмарки, виставки тощо)
3. Розвиток економіки, боротьба з корупцією, бо коли держава сильна, в ній хочеться жити, нею хочеться пишатися. Респондент N: «Треба створити умови для життя людей, поставити інтереси громадян на перше місце, реально боротися з корупцією, боротися з пропагандою, створювати і

розповсюджувати український продукт, підтримувати науку, спорт, мистецтво».

4. Розробка владою спеціальних програм патріотичного виховання для школярів та студентів.

За даними соціологічного опитування компанії InMind на замовлення Мінінформполітики України, 86% респондентів українців хотіли б, щоб Крим знову став частиною України з них 60% впевнені, що повернення можливо. Серед варіантів повернення анексованого півострова, 9% готові на повернення за допомогою військових дій.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III.

Державна безпека забезпечується перш за все за допомогою спеціальних служб, але найбільш значущим фактором, що гарантує безпеку, є патріотизм. Патріотизм – це фактор, який сприяє об'єднанню населення країни на шляху її розвитку. Курс країни на євроінтеграцію виявив стан системної кризи, проблеми та упущення патріотичного виховання української нації. Система патріотичного виховання не є константою в межах однієї держави. Зміни в політичній, економічній, соціальній системі впливають на зміни в патріотичному вихованні. Зміни рівня патріотизму спостерігаються на різких історичних зламах. Це яскраво характеризує події в Україні, починаючи з 2014 року.

Через зростання рівня терористичних атак, техногенні катастрофи, військові конфлікти, спостерігається перегляд ставлення до питань національної безпеки у всьому світовому суспільстві.

У дослідженнях цього питання акцент робиться на системний підхід до питань національної безпеки, розглядаючи їх зовнішні та внутрішні аспекти.

Сучасна практика формування поняття безпеки нації вибудовується в ланцюжку: особистість, суспільство та держава, які охоплюють аспекти безпеки як державного рівня, так і особистого, у вигляді державно-політичної, соціально-економічної, національно - культурної, екологічної, інформаційної спрямованості.

Національна безпека та патріотичне виховання - це загальна справа всіх об'єднань державного, політичного та соціального напрямку діяльності, яка повинна пролягати у правовому полі. Пошук консолідуючих питань народу України, дасть змогу подолати ті серйозні розбіжності українського суспільства щодо вирішення національних та суспільних питань. Через розбіжність українського суспільства створилась загроза національної безпеки країни, яка виявилася втягнутою у військовий конфлікт на сході, та територія якої, АР Крим, була анексована Російською Федерацією.

Помилки та неувага до питань патріотичного виховання як одного з провідних чинників системи національної безпеки стали серйозною загрозою для безпеки держави.

В ході дослідження за допомогою пілотажного онлайн-опитування було виявлено особливості патріотичного виховання українців на території АР Крим. Отримані результати можна використовувати в якості теоретичних передумов для соціологічних досліджень феномену патріотизму у більших масштабах (наприклад, України в цілому).

В ході дослідження було підтверджено визначну роль патріотизму в системі національної безпеки держави. Було визначено недостатню патріотичну виховну роботу в АР Крим. Це може свідчити про наявність аналогічних проблем в інших регіонах України.

Зважаючи на складність ситуації з питань анексованого Криму, точно не можна розраховувати на виключно проукраїнський варіант розвороту подій, але врахувати помилки допущені українською владою на території Криму необхідно. Щоб вийти з кризового стану країні потрібне оновлення та чітке визначення національної патріотичної ідеї, яка сприятиме об'єднанню нації.

Яким саме чином потрібно повертати Крим – це задача влади, дипломатів, економістів та військових стратегів, тому, що питання дуже складне і неоднозначне в межах політичного, економічного та соціального напрямку. Але що робити після повернення? Вирішити це питання грамотно можна тільки вдаючись до порад науковців: не тільки політологів, а й соціологів та суміжних спеціальностей. Можливо припустити, що скасування кримської автономії у тому виді, в якому вона була, зблизило б Кримський півострів з материковою частиною України.

Також у патріотичному вихованні необхідно враховувати етнічну специфіку півострову, його історичну складову. З огляду на інтереси всіх проживаючих на ньому етносів, будувати нову ідентичність з орієнтиром на українські цінності. За допомогою програм обміну, грантових мандрівок для школярів та інших заходів можна зтирати культурну різницю між Кримом та іншими областями, вдаючись до досвіду політики мультикультуралізму, який при правильній побудові не шкодить патріотичним цінностям, а навпаки збагачує свідомість людини.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Патріотизм – це основа життєздатності держави, важливий внутрішній ресурс, що мобілізує та консолідує суспільство навколо активної громадянської позиції, готовності індивідів до самовідданого служіння своїй Вітчизні.

Філософсько-соціологічна складова визначення патріотизму через соціокультурний підхід є найбільш продуктивним. Цей підхід зосереджується на співставленні аксіологічного та праксеологічного вимірів патріотизму.

Національна безпека є одним з основних елементів життєдіяльності будь-якої держави. Основою законодавчої бази сучасної національної безпеки України є Закон «Про Основи національної безпеки України», який визначає механізм керівництва національною безпекою та обороною країни.

При визначенні місця патріотичного виховання у системі національної безпеки необхідна наукова обґрунтована платформа, де будуть охоплені три взаємопов'язані напрямки: безпека людини, суспільства та держави. Об'єднавчою силою та підтримкою у вирішенні питань зовнішніх проблем можуть стати патріотичні настрої в суспільстві. Пошук консолідуючих питань народу України, дасть змогу подолати ті серйозні розбіжності українського суспільства щодо вирішення національних та суспільних питань.

В ході проведення пілотажного опитування про особливості патріотичного виховання жителів Криму, було підтверджено визначну роль патріотизму в системі національної безпеки держави. На думку респондентів, влада Криму не проводила роботу з патріотичного виховання та інтеграції жителів півострова в український соціокультурний простір, не формувала усталену національну ідентичність. У виховній роботі не враховувалась етнічна специфіка території.

Визнаючи патріотизм потужним чинником об'єднання та розвитку суспільства, відзначимо пов'язані із цим ризики його виродження в ідеологічно праві форми залежності від того, що закладено у його основу – національність – «націоналізм», нація – «нацизм», раса – «расизм». Тому необхідно звернути увагу на формування єдності поглядів на український патріотизм, щоб уникнути конфліктів на почві, яку форму він повинен мати в Україні: державну, етнічну, громадянську.

На основі аналізу дослідження можна запропонувати наступні рекомендації щодо формування національних програм патріотичного виховання:

- відійти від вузького історико-педагогічного та психолого-педагогічного розуміння проблеми та наголошувати на застосуванні соціокультурного підходу до теоретичного і практичного формування культури патріотизму;
- виховання патріотизму необхідно проводити на вивченні й переосмисленні культурної спадщини;
- враховуючи помилки патріотичного виховання на території АР Крим до її анексії РФ, слід визнати, що патріотична робота повинна враховувати етнічну специфіку території, будувати нову ідентичність з орієнтиром на українські цінності;
- привести у відповідність нормативно-правову базу на основі розвитку молодіжної політики;
- долучити спеціалістів до наукового аналізу теоретико-методологічної бази та нормативно-правових документів до підходу поняття української ідентичності;
- вивчити досвід патріотичного виховання у країнах Заходу, та переняти найбільш позитивні риси, інтегруючи їх до українських умов;
- в рамках Загальної національної концепції патріотичного виховання провести розробку регіональних програм з урахуванням місцевих культурних особливостей, рівня національної та правової свідомості;

- сприяти підтримці вітчизняного виробництва всіх видів мистецтва, здатних вплинути на підвищення патріотичних настроїв;
- для популяризації української культури, культурного обміну молоді, відродити забутий досвід роботи «Укрзалізниці», яка давала можливість під час канікул українським школярам подорожувати в поїздах безкоштовно. Учні мали можливість побачити культуру України, відвідувати музеї, театри в різних куточках нашої країни, що мало велике значення для патріотичного виховання. Не зважаючи на збитковий характер акції для «Укрзалізниці», на думку експертів це дозволяло залучити додаткові кошти в культурну сферу, збільшення відвідування різних історичних пам'яток, та отримання коштів на їх реконструкцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про основи національної безпеки» № 2469-VIII від 21.06.2018 [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.
2. Закон України «Про основи національної безпеки» № 964-IV від 19.06.2003 [Електронний ресурс]. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <http://uazakon.ru/zakon/zakon-ob-osnovah-natsionalnoy-bezopasnosti.html>.
3. Проект Концепції Загальнодержавної цільової програми патріотичного населення на 2013 - 2017 рр. - Режим доступу: <http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2011%2812%29.proekt.php>.
4. Конвенція прав дитини [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
5. Указ Президента Украины от 24 сентября 2015 года № 555/2015 «О решении Совета национальной безопасности и обороны Украины от 2 сентября 2015 года „О новой редакции Военной доктрины Украины“» [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.
6. Указ Президента України №580/2015 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 — 2020 роки» [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494>.
7. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності/ І.Д. Бех. – К.;Либідь 2006.-271с.
8. Бех І. Д., Чорна К.І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді.– Київ, 2014. – 29 с.
9. [Білополий В.В., Руденко С.Г. Патріотизм як складова процесу консолідації української нації // Вісник ПДАБА. 2008. №8 (127).].

10. Василець О. Патріотичне виховання української молоді: механізми раціоналізації. / О. Василець, М. Єнін. // Youth in Central and Europe. Sociological Studies. – 2017. – №2. – С. 87.
11. Вебер М. Избранные работы. М., 1990. С. 624 – 629;
12. В Раде зареєстрували законопроект о бюджете с дефицитом и рекордными тратами на оборону [Електронний ресурс] // Украина.ру – Режим доступу до ресурсу: <https://ukraina.ru/news/20180916/1021149027.html>.
13. Гегель Г. Философия права : пер. с нем. / Г. Гегель. - М., 1990. - 524 с.
14. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. — К., «Либідь», 1997. — 249 с.
15. Гула Р. В. Патріотизм в Україні: уроки минулого, сучасний стан, погляд у майбутнє [Електронний ресурс] / Р. В. Гула – Режим доступу до ресурсу: http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_6_2013/03.pdf.
16. Духнич О. Почему нельзя исследовать оккупированный Крым [Електронний ресурс] / Ольга Духнич // Новое время – Режим доступу до ресурсу: https://nv.ua/opinion/duhnych/pochemu-nelzya-issledovat-okkupirovannyu-krym-33084.html?fbclid=IwAR3GVVJpWoeXiUswDr5GpJr_qR5tssm8hWEwJvMGNupa-yuNjnvebo15Rhg.
17. Дюркгейм Э. О разделении труда. М., 1998. С. 62–64.
18. Єнін М. Патріотичне виховання української молоді: механізми раціоналізації [Електронний ресурс] / М. Єнін, О. Василець // Youth in Central and Eastern Europe. Sociological Studies 2 (8)/2017. – С.87.
19. Жайворонок О. Сучасні загрози інформаційного тероризму в умовах гібридної війни проти України [Електронний ресурс] / О. І. Жайворонок // 2018 – Режим доступу до ресурсу: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/103.pdf.
20. Журнал ЭКСМО [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://eksmo.ru/interview/>.
21. Інститут Трансформації Суспільства [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://ist.osp-ua.info/index.php?pos=20&>.

22. Информационно – аналитический центр национальной безопасности Украины [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://mediarnbo.org/2015/10/13/prezident-utverdil-strategiyu-natsionalno-patrioticheskogo-vospitaniya-detey-i-molodezhi-na-2016-2020-godyi/?lang=ru>.
23. Иванова С. Ю. Основные концептуальные подходы к исследованию патриотизма [Електронний ресурс] / С. Ю. Иванова – Режим доступу до ресурсу: https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=3704.
24. Карлова В. Современный украинский патриотизм: сущность и роль в консолидации общества [Електронний ресурс] / В. Карлова // Наукова бібліотека України – Режим доступу до ресурсу: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/6578-suchasnij-ukrayinskij-patriotizm-sutnist-ta-rol-u-konsolidatsiyi-suspilstva.html>.
25. КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=db>.
26. Колодій А. Національна єдність і патріотизм як чинники національної безпеки // В кн.: Національна безпека України. Конференція українських випускників програм наукового стажування у США. 16-19 вересня, 2004 р. – Київ: Стилос, 2004. – С. 39-61 [Електронний ресурс] / Антоніна Колодій – Режим доступу до ресурсу: <http://political-studies.com/?p=541>.
27. Корреспондент [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/3963442-ukrayna-v-reitynhe-armyi-rochemu-nyzhe-chem-do-ato>.
28. Кротюк В. А. Духовний вимір патріотизму // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2009. №2.
29. Кротюк В. А. Патріотизм і православ'я // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. №9.
30. Кротюк В. А. Сучасні концепції дослідження патріотизму [Електронний ресурс] / В. А. Кротюк // Журнал Вісник Національного університету

- «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-kontseptsii-issledovaniya-patriotizma>.
31. Липинский В. Гетманское государство [Електронний ресурс] / В. Липинский – Режим доступу до ресурсу: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/4053-getmanska-derzhava-i-v-lipinskij.html>.
  32. Липинский В. Письма братьям – хлеборобам. Об идее и организации украинского монархизма (написаны в 1919 – 1926гг.) //Филос. и социол. мысль. – 1991.- №10. – С.64-84.
  33. Ліпкан В. А. Національна безпека України [Електронний ресурс] / В. А. Ліпкан – Режим доступу до ресурсу: <https://westudents.com.ua/glavy/52353-1-neobhdnst-formuvannya-natsobezpekoznavstva.html>.
  34. Ліпкан В. А. Національна безпека та національні інтереси України / В. А. Ліпкан. – К. : КНТ, 2006. – 68 с.
  35. Ліпкан В. А. Національна безпека України [Електронний ресурс] / В. А. Ліпкан – Режим доступу до ресурсу: http://uchebnikirus.com/politologia/natsionalna_bezpeka_ukrayini_-_lipkan_va/natsionalna_bezpeka_ukrayini_-_lipkan_va.htm.
  36. Макиавелли. Государь [Електронний ресурс] / [Макиавелли – Режим доступу до ресурсу: <https://eksmo.ru/book/gosudar-ITD555361/>.
  37. Мультимедійна платформа іномовлення України [Електронний ресурс] // Ukrinform.ua – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/2573135-u-kievi-vid-prizovu-uhilautsa-ponad-23-tisaci-osib.html>.
  38. Наукова бібліотека [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://ek.nlu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?C21COM=T&S21FMT=fullwebr&T21CNR=20&T21PRF=K=&CODE=dic_web.mnu&I21DBN=IBIS_EX&P21DBN=IBIS&S21CNR=20&Z21ID=.

39. Національно-патріотичне виховання [Електронний ресурс] // сайт МОН – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/nacionalno-patriotichne-vihovannya>.
40. Национальная социологическая энциклопедия [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://voluntary.ru/search?q=патриотизм&type=words>.
41. Національна ініціатива [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://initiativenational.blogspot.com/search/label/український%20націоналізм>.
42. Офіційний сайт інституту ім. Горшеніна. - Режим доступу: <http://test.gorshenin.ua/programs/weekly/>.
43. Опрос показал, кому верит молодежь в Украине Источник: <http://news.bigmir.net/ukraine/1130351-Opros-pokazal--komu-verit-molodezh--v-Ukraine> © News.bigmir.net [Електронний ресурс] // Bbigmir.net – Режим доступу до ресурсу: <http://news.bigmir.net/ukraine/1130351-Opros-pokazal--komu-verit-molodezh--v-Ukraine>.
44. Парсонс Т. Система современных обществ. М., 1996. С. 32–35. Патріотичне виховання: між пострадянським і європейським [Електронний ресурс] // Українська Правда. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/inozmi/deutsche-welle/2015/07/6/7073593/>.
45. Патриотизм украинцев зашкаливает, но есть нюансы [Електронний ресурс] // Украина.ру – Режим доступу до ресурсу: <https://ukraina.ru/exclusive/20180821/1020885140.html>.
46. Пирожков С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України [Електронний ресурс] / Сергій Іванович Пирожков – Режим доступу до ресурсу: http://www.niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb0&issue=2003_1.
47. Пятилетка национально-патриотического воспитания [Електронний ресурс] // Сегодня – Режим доступу до ресурсу: <https://www.segodnya.ua/ukraine/kak-vyrastit-patriota-za-5-let-s-2016-po-2020-gg-v-ukraine-namechena-pyatiletka-nacionalno-patrioticheskogo-vospitaniya-673252.html>.

48. Райзберг Б.А. Современный социэкономический словарь / Райзберг Б.А., 2012. – 360 с.
49. Рівень міграції в Україні продовжує зростати Источник: <https://informer.news/pishov-kozak-svit-za-ochi-riven-mihratsiji-v-ukrajini-prodovzhuje-zrostaty/> [Электронный ресурс] // Информатор – Режим доступа до ресурсу: <https://informer.news/pishov-kozak-svit-za-ochi-riven-mihratsiji-v-ukrajini-prodovzhuje-zrostaty/>.
50. Ружа В.А. Социокультурный подход как методологическая основа социологической интерпретации понятия «патриотизм» [Электронный ресурс]. / В.А.Ружа // Современные исследования социальных проблем. - 2012. - № 5. - Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/sotsiokulturnyy-podhod-kak-metodologicheskaya-osnova-sotsiologicheskoy-interpretatsii-ponyatiya-patriotizm?fbclid=IwAR3tYnBSagnVx4RoHmvC_sTs7rc_jhPpV033HArUFImkAGNuHKWHdQ0EhpM.
51. Руссо Ж. об общественном договоре [Электронный ресурс] / Ж.Ж. Руссо // Москва Канон-Пресс. – 1998. – Режим доступа до ресурсу: [https://cfs.hse.ru/data/2016/05/28/1132279704/Руссо%20-%20Об%20общественном%20договоре.%20Трактаты%20\(1998\).pdf](https://cfs.hse.ru/data/2016/05/28/1132279704/Руссо%20-%20Об%20общественном%20договоре.%20Трактаты%20(1998).pdf).
52. Социологический опрос Левада-центра и Киевского международного института социологии [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: /.
53. Спиноза Б. Политический трактат [Электронный ресурс] / Б. Спиноза // Цифровая библиотека по философии – Режим доступа до ресурсу: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000131/st000.shtml>.
54. Українська правда [Электронный ресурс] // 2015 – Режим доступа до ресурсу: https://www.pravda.com.ua/inozmi/deutsche-welle/2015/07/6/7073593/view_print/.
55. Умланд Андреас Три разновидности постсоветского фашизма: концептуальные и контекстуальные проблемы интерпретации современного русского ультранационализма // Современные интерпретации русского национализма / Под редакцией Марлен Ларюэль (=Soviet and Post-Soviet

- Politics and Society 50). Stuttgart & Hannover: ibidem-Verlag, 2007. С. 129—170.
– Режим доступа до ресурсу: <https://www.academia.edu/177329/>.
56. Умланд Андреас Четыре измерения украинской интеграции в Европу // Geopolitika [Центр геополитических исследований, Вильнюс, Литва]. 2011. 19 мая. – Режим доступа до ресурсу: https://www.academia.edu/1210000/Четыре_измерения_украинской_интеграции_в_Европу.
57. Фролов И. Т. Философский словарь / И. Т. Фолов. – М., 1991. – 335 с.
58. Флоровский Г. О патриотизме праведном и греховном / Г. Флоровский // На путях: Утверждение евразийцев. - Берлин, 1992. - Кн. 2. - С. 267-274.
59. Чи вважаєте Ви себе патріотом України? [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://old.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1130.
60. Хабермас Ю. Политические работы [Електронний ресурс] / Юрген Хабермас. – 1980. – Режим доступа до ресурсу: <https://unotices.com/book.php?id=143001&page=29>.
61. Центр Разумкова [Електронний ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://razumkov.org.ua>.
62. Шаповал Ю. Вячеслав Липинський і слово //Дзвін. – 1994. - №6. – С.150-152
63. The Associated Press [Електронний ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.apnews.com/94fe1c68205a43ca96fcc89c88a7cc9f>

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета опитування

Особливості патріотичного виховання українців на території АР Крим (пілотажне опитування кримчан в соціальних мережах)

Шановний Респонденте!

Дане дослідження проводиться у рамках дипломної роботи студентки VI курсу факультету Соціології і права Київського політехнічного інституту ім. Ігоря Сікорського.

Мета анкети: визначити, виключно у наукових цілях, особливості патріотичного виховання молодих людей саме як українців, що вирости в Криму, віком від 18 до 30 років.

Будь ласка, дайте щирі відповіді на подані нижче питання, це займе лише декілька хвилин Вашого часу. Також дуже просимо, не минайте питань з відкритою відповіддю, адже Ваша думка є вкрай важливою! Заздалегідь дякуємо за увагу! Повна анонімність гарантується.

2. Що є патріотизм особисто для Вас?

- Любов до Батьківщини, гордість за країну.
- Повага, знання історії та культури своєї країни.
- Прагнення працювати для процвітання своєї країни.
- Відсутність бажання емігрувати з країни.
- Готовність жертвувати всім заради Батьківщини.
- Готовність встати на захист країни зі зброєю в руках.
- Дотримання державних інтересів при їх збігу з особистими.
- Дотримання державних інтересів навіть всупереч особистим.
- Підтримка офіційної державної ідеології.
- Свій варіант відповіді.

3. *Згадуючи своє дитинство, шкільні чи університетські роки, скажіть, чи була у отриманому Вами вихованні патріотична складова?*
- Так
  - Скоріше так
  - Ні (перехід до питання 4)
4. *Як Ви вважаєте, чи достатньо уваги у Вашому вихованні приділялося тому, щоб виховати Вас як патріота України?*
- Так
  - Ні, треба було приділяти цьому питанню більше уваги.
5. *Чи вважаєте Ви себе патріотом України?*
- Так, це мій особистий вибір, і я намагаюся проявляти це у своєму житті
  - Скоріш так, ніж ні.
  - Вагаюся відповісти.
  - Ні (перехід до питання 8)
6. *Як Ви вважаєте, те, що Ви притримуєтесь патріотичних поглядів, це результат того, як Вас виховували, чи Ви самі дійшли до цього в осмисленому віці?*
- Це – результат виховання.
  - Це – результат власних роздумів.
7. *Чи змінились Ваші патріотичні почуття після того, як Кримський півострів увійшов до складу РФ?*
- Так
  - Ні (перехід до питання 8)
8. *Як саме вони змінились?*
- Мої патріотичні почуття посилились. Події березня 2014 викликали в мене обурення та почуття спротиву; зріс інтерес до історії і (чи) сучасності України..
  - Не помітив(ла) особливих змін.

- Поступово патріотичні почуття до України зійшли на «ні».
- Свій варіант відповіді.

9. Спираючись на свій досвід і знання, оцініть, будь ласка, яким взагалі був рівень патріотичного виховання на Півострові за десятибальною шкалою, де 10 – високий рівень патріотичного виховання, 0 – його не було взагалі.

- 10; 9; 8; 7; 6; 5; 4; 2;1;0.

10. Спираючись на свій досвід і знання, що треба було б змінити в тому, як Вас виховували саме у якості українця, громадянина, патріота? Які, можливо, помилки були допущені державою? Будь ласка, поділіться Вашими роздумами.

11. Як, на Вашу думку, повинне здійснюватися патріотичне виховання молоді? Що потрібно робити для того, щоб людина виросла патріотом своєї держави?

12. Ваш вік:

18 -22

23 – 26

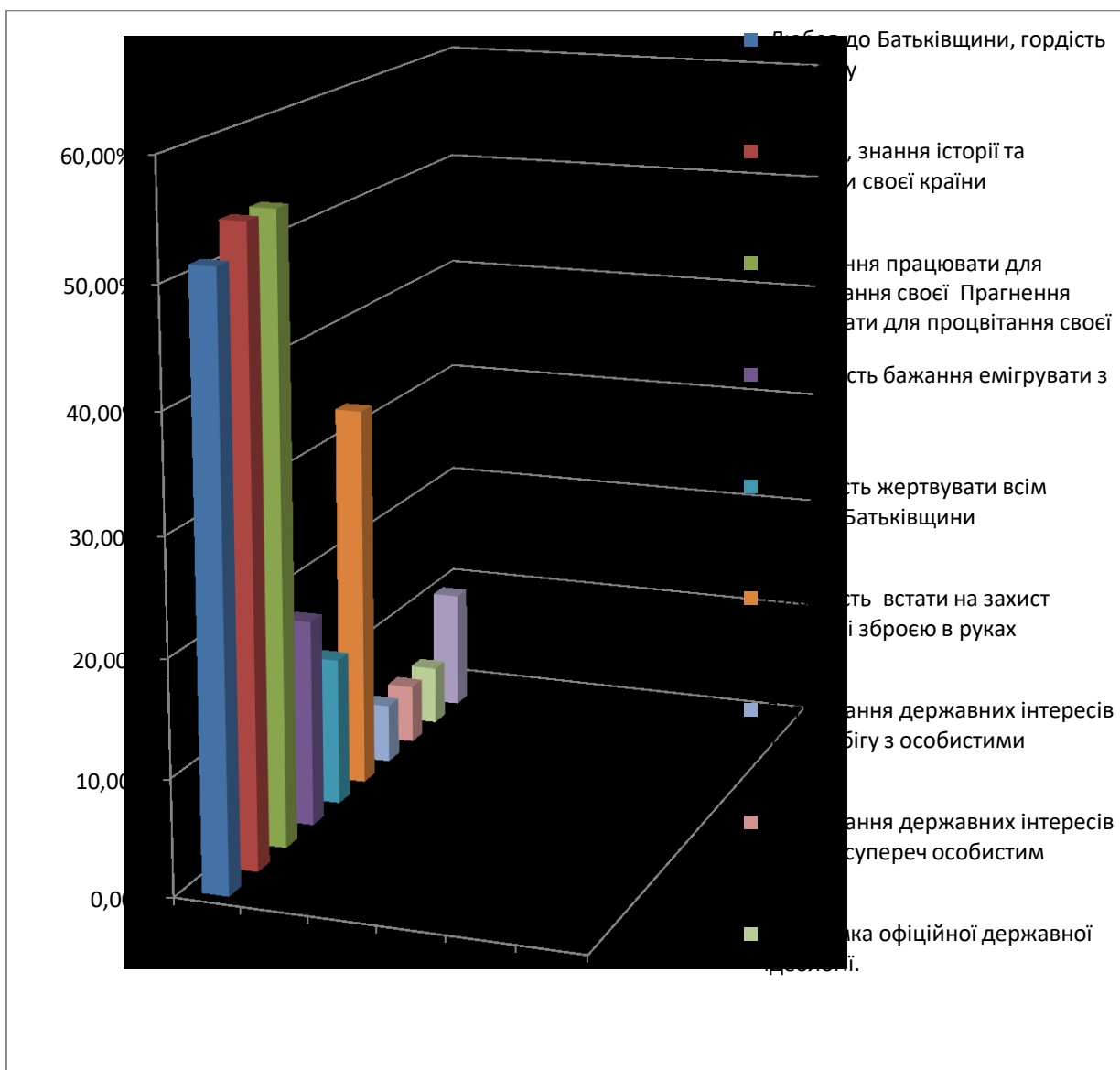
27 - 30

13. Ваша стаття

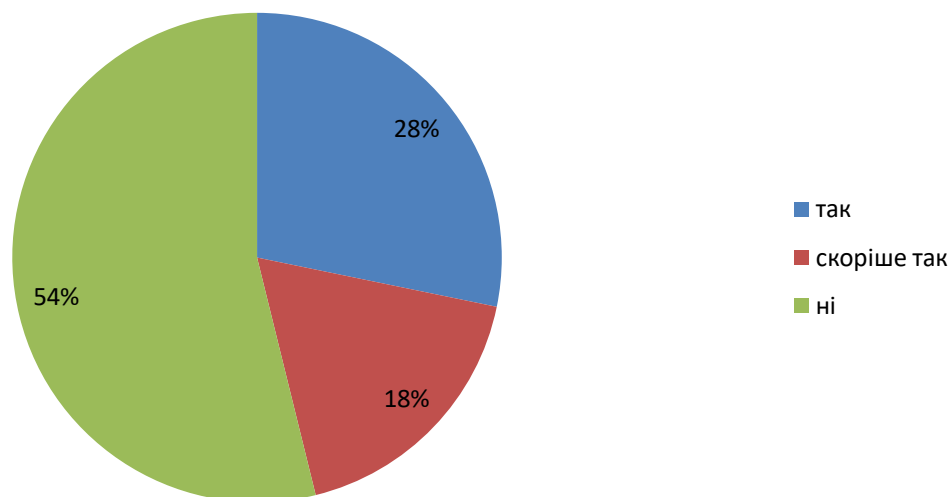
Аналіз опитування

Особливості патріотичного виховання українців на території АР Крим (пілотаже опитування кримчан в соціальних мережах)

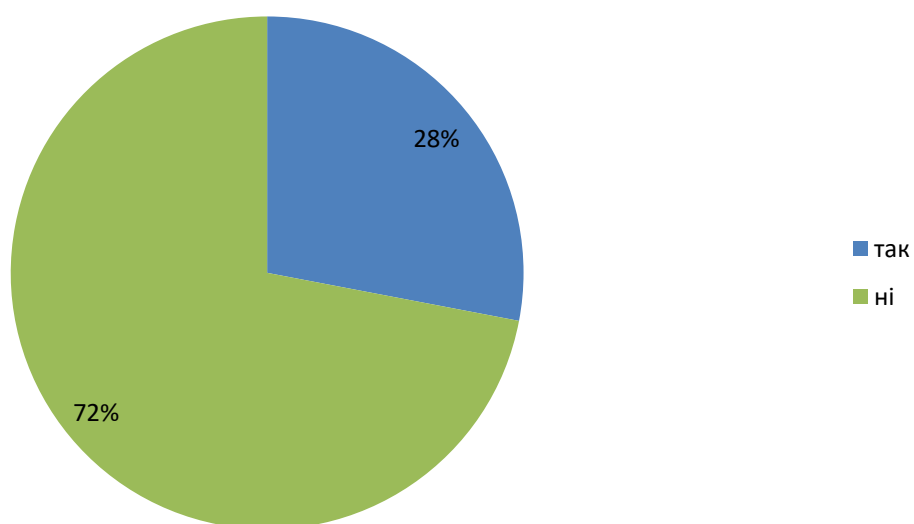
1. Що є патріотизм особисто для Вас?

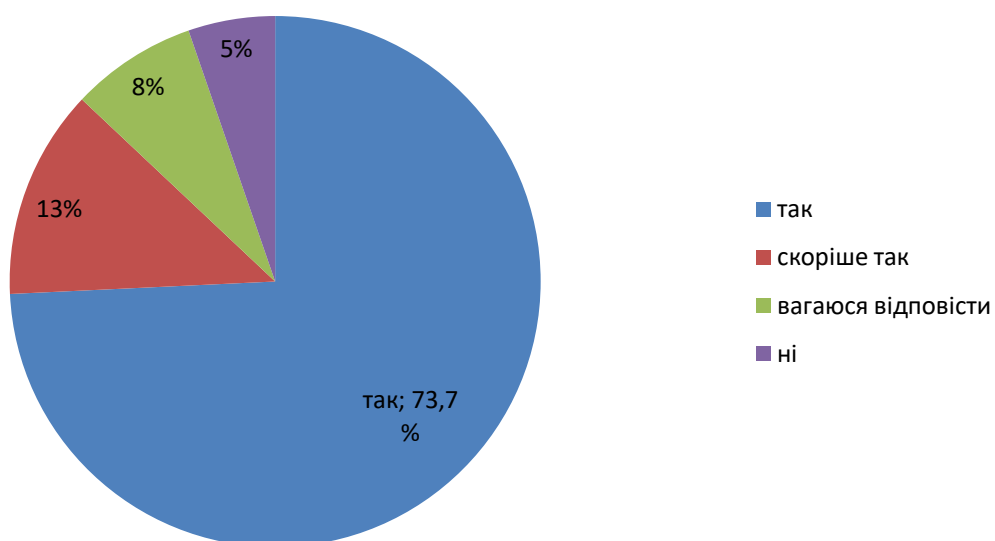
2. Згадуючи своє дитинство, шкільні чи університетські роки, скажіть, чи була у отриманому Вами вихованні патріотична складова?

3. Як Ви вважаєте, чи достатньо уваги у Вашому вихованні приділялося тому, щоб виховати Вас як патріота України?

4. Чи вважаєте Ви себе патріотом України?

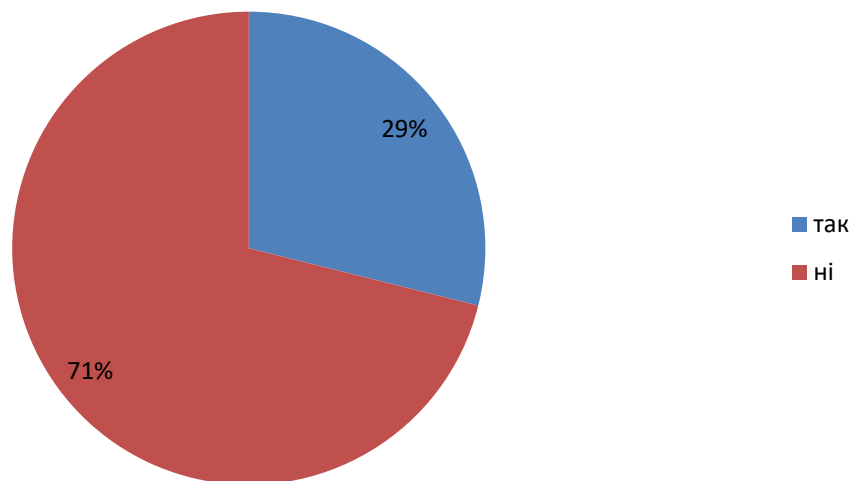

5. Як Ви вважаєте, те, що Ви притримуєтесь патріотичних поглядів, це результат того, як Вас виховували, чи Ви самі дійшли до цього в осмисленому віці?

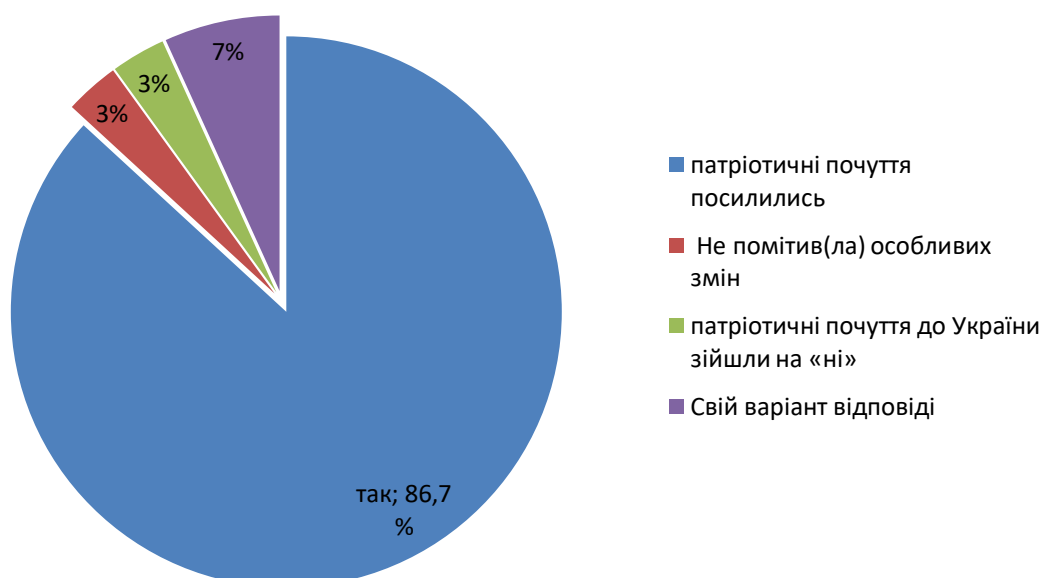

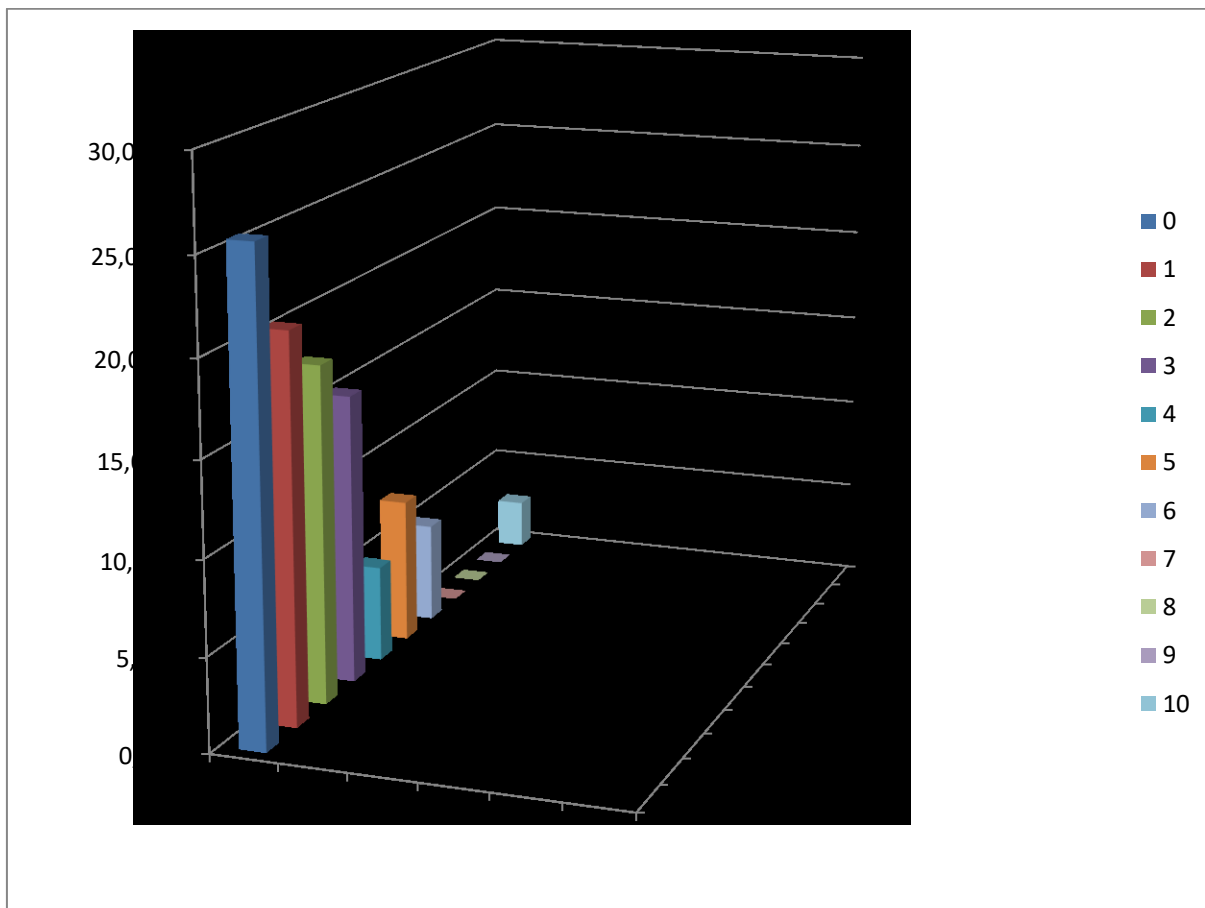
6. Чи змінились Ваші патріотичні почуття після того, як Кримськи півострів увійшов до складу РФ?

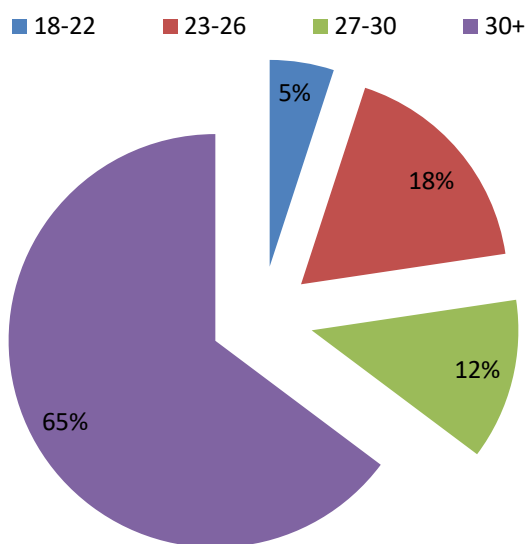
7. Як саме вони змінились?

8. Спираючись на свій досвід і знання, оцініть, будь ласка, яким взагалі був рівень патріотичного виховання на Півострові за десятибальною шкалою, де 10 – високий рівень патріотичного виховання, 0 – його не було взагалі.

11. Ваш вік

12. Ваша стать

